

SOLZICE

Na koncu našega polja je bila grda, temačna globača, ki so ji rekali Pekel. Bila je podobna globokemu kotlu, obdana od treh strani s strmimi bregovi, le na eni strani je imela žrelo, ki pa se je izgubljal v črno, skrivnostno lesovje. Bregovi so bili porasli z zanikrnim grmovjem, s češmigo, gabrovjem, trnovjem, pasjo črešnjo in podobno navlako. Med grmovjem je rasla še zanikrnejša trava, porabna le za ovčjo krmo. Tam si našel vresje, praprot, divjo in pravo, rabuželj, čmeriko in podobnega zlomka. Pekel je bil tako pust in neprijazen, da se je človeku, ki je stopil vanj, nehote stisnilo srce. Edino, kar je bilo v njem živega, je bil studenec, ki je izviral prav na njegovem dnu izpod mahovnatih skal ter po kratki vijugasti dragici izginjal skozi temno žrelo v svet. Njegovo žuborenje je polnilo kotel prav gori do robov. Povrhu je šum studenčevih vod udarjal še iz gozdnatega žrela nazaj in se kopičil v globači. Ta neprestani šum je delal kraj še skrivnostnejši, kakor je bil že po sami legi.

Na prvi pogled bi se zdelo, da je ta kraj popolnoma nekoristen in da je za očetovo najemščino čisto odveč. Koristi od Pekla res nismo imeli posebne, vendar se je tu in tam dobil iz njega kak voz letne stelje. Kadar je oče potreboval les za cepe ali pa les za grablje, potem je šel ponj v Pekel. Gabrovina za cepce ali pa češmiga

za grabeljske zobe je bila v Peklu tako žilavo raščena kakor nikjer drugod.

Največ dobička pa je bilo tam s pašo. Trava v Peklu sicer ni bila kdove kako bohotna, bila pa je menda posebno sočna, ker jo je živina v tej globači le prerada mulila.

Jaz sem se tega kraja bal, odkar sem se začel zavedati svojega bitja. Tega je bilo predvsem krivo njegovo ime. O peklu sem čul govoriti starše, ki so me učili prvih krščanskih resnic, o peklu sem slišal pripovedovati v cerkvi, ko sem začel hoditi tja in se držal matere za janko. Vsa slika pravega pekla v moji mladostni domišljiji je odlično ustrezala našemu domačemu Peklu, manjkal je samo večni ogenj na njegovem dnu. Mislil pa sem si, da je naša globača vsaj kako preddverje pravega pekla, v kateri vodijo tajna vrata bodisi na dnu skrivnostne globače bodisi skozi žrelo gozdnate stene. Vselej sem se z grozo v srcu približeval temu kraju in urno bežal stran, kakor hitro sem mogel.

Menda še nisem bil star šest let, ko mi je oče nekega dne ukazal, da naj ženem past v Pekel. Bila je to zame strašna naloga, kajti dotihmal še nikdar nisem bil sam tam.

Takoj me je začel siliti jok.

Videč to, se je oče značilno zarežal ter me nagnal, rekoč:

»Saj v tem peklu ni hudičev. Alo, na pašo!«

Materi pa sem se zasmilil ter me je začela tešiti:

»Lej, pekla pa se le boji,« je rekla očetu.

Kljub temu pa ni bilo usmiljenja. Obotavljajoč se, kar se je le dalo, sem se s čredo bližal groznemu kraju. Poskušal sem pridržati živino gori na robovju, vendar brez uspeha; živina se je kmalu izgubila v globačo. Le nerad sem se spustil za njo, boječ se, da se brez mene ne bi zmotala skozi žrelo in se mi izgubila.

Z veliko tesnobo v srcu sem čepel na dnu Pekla in si nisem upal niti dobro ozreti se okrog sebe. Šum, ki je napolnjeval globačo, se mi je zdel pošasten. Nobena reč me ni mogla razvedriti in celo studenec, ki sem jih vse, kar jih je bilo pri nas, tako rad imel, in kjer sem zmirom delal jezove in mline, me ni mogel pritegniti. Vedno bolj sem nemel, potem pa nisem mogel več vzdržati in sem jokajoč začel bežati iz globače. Tudi na robu mi ni bilo obstanka in ves solzan sem bežal tja po polju, kjer sta oče in mati orala.

»Kaj pa se ti je zgodilo?« se je začudil oče.

»Živino sem izgubil, vso živino ...«

Vpil sem z jokajočim, prosečim glasom.

Očetu se je zasenčil obraz, nato pa je dobrohotno zamahnil z roko in dejal:

»Ne bo tako hudo, ne. Greva pogledat.«

Težko in z nemirno vestjo sem se vlekel za očetom proti Peklu. Na robu, od koder je bilo videti vso globačo, je oče presenečen obstal, kajti na mah je uzrl vso živino na dnu. Začel jo je vpričo mene šteti:

»Ena, dve, tri ... devet ...« Vseh devet glav se je mirno paslo tam doli.

»Kaj pa sanjariš, fant?« se je zavzel oče. Ta hip pa je že tudi spregledal vzrok moje laži, se shudobil, me prijel za lase in me porinil čez rob, da sem se skotalil po bregu.

»Če se boš lagal, boš res prišel v pekel!«

Te zadnje očetove besede sem komaj slišal, potem me je spet zajela grozna tesnoba. Nekaj časa sem tulil, dokler se mi solze niso posušile. Še dolgo pa me je mikalo po celem životu in umiriti se nikakor nisem mogel. Skozi zatekle oči sem videl, kako živina dviga glave in me vsa začudena opazuje. Poleg strahu me je pekla tudi laž, pri kateri me je oče zalotil. Ves siromašen, obupan in z utripajočim srcem sem čakal konca paše. Še preden se je začelo večeriti, sem začel goniti živino iz globače gori na rob, kjer sem jo pasel, dokler niso začele večerne sence legati na mračno dno Pekla.

Domov sem prišel ves objokan in ves pretresen. Oče se je smejal, toda mati je rekla:

»V Pekel pa ga ne goni več past, je še premlad in lahko dobi kak pristrah.«

In res me v Pekel niso več silili past. Groza pred tem krajem pa me je še zmerom navdajala. –

Nekega sobotnega večera, ko sta oče in mati sedela na hišnem pragu in strmela v jasno, dišečo vigredno noč, je mati vzdihnila:

»Oh, kako rada bi nesla jutri v cerkev solzice, pa jih nikjer več ni.«

»Za solzice pa je letos že pozno. Če jih v Peklu ni, jih nikjer več ni,« je odgovoril oče čez nekaj časa.

Ob besedi Pekel me je spet streslo in komaj sem čakal, da smo vstali, zaklenili hišo in šli spat. Ponoči dolgo nisem mogel zaspati, ker mi je neprestano silil ta strašni kraj pred oči. Nekje v globini srca pa mi je odmeval tudi materin vzdih o solzicah. Solzice in Pekel – kako čudne stvari so to. Solzice sem imel neznansko rad in sem za njimi pretaknil vse robovje okrog domačije. Le v Peklu nisem vedel zanje.

Prihodnje jutro sem se zbudil zelo zgodaj. Med spanjem sem se menda znojil, ker sem bil še zjutraj malo rosen. Moje jutranje opravilo je bila paša. Vsako jutro so me morali buditi in metati iz postelje. Tisto jutro pa sem vstal sam in po prstih odšel iz hiše. Oče in mati sta še spala. Bila je nedelja.

Kakor omotičen sem obstal na dvorišču. Bil sem poln neke čudne, sladke dolžnosti, čeprav se tega nisem zavedal. Zunaj je vstajalo pomladansko jutro. Čas je prehajal že v poletje. Za daljnim Pohorjem je žarela velika škrlatna zarja in vsak čas se je moralo prikazati sonce. Vrh Pece ga je že videl, ker je bil ves oblit s škrlatno barvo. Trata, drevje in grmovje je bilo oblit z roso, ki se je le bledikasto svetlikala in čakala, da jo skorajšnji sončni žarki napolnijo z biseri jutranjega zlata. Koprenasto ozračje je dihalo počasi, ko da bi narava vzdigovala veliko breme.

Nenadoma me je čudna sila dvignila z mesta, kjer sem stal, in začel sem leteti čez polje proti Peklu. Dospel

sem na rob Pekla in se zgrozil pred mračno jamo, videti pa je nisem hotel, zato sem se z zaprtimi očmi spustil čez rob na dno Pekla, sluteč tam doli na skalah skrite solzice. Šele ko sem bil spodaj, sem odprl oči.

Našel sem cele šope dehtecih solzic in jih začel hlastno trgati. Pri tem si nisem upal ozreti se nikamor drugam. Poln neke svete tesnobe sem slišal šumenje studenca in njegov grozoviti odmev, ki je v jutranji tihoti bil še silnejši kakor po navadi. S polnim naročjem solzic sem se zagnal iz Pekla in v eni sapi bežal proti domu, kamor sem prihlačal prav v trenutku, ko je mati stopila na hišni prag.

Ta trenutek je daljno sonce poslalo svoj prvi sončni žarek na dvorišče in po njem se je razlila prelepa svetloba. Sredi te svetlobe je stala mati, prečudno lepa in vsa ožarjena, kakor prikazen iz nebes. Planil sem prednjo s polnim naročjem cvetlic in ji zmagoslavno zaklical:

»Mati, mati ... solzice ...«

Topil sem se od same sreče in neizmerne navdušenosti.

Materin obraz je pokrila blažen smehljaj; presrečna je stegnila roke za solzicami in jih nesla k licu. Preden pa je mogla vsrkati njih sveži, opojni vonj, so se njene oči zdrznile in se povesele name.

»Kaj pa ti je, pobič, da se jočeš ...?«

Moje oči so bile polne težkih solz zaradi premaganega strahu, ki pa jih v svojem zmagoslavju nisem čutil. Mati je spoznala mojo veliko žrtev ter me je rahlo in nežno pobožala po laseh.

TRI PISANKE

Moji starši so bili botri neki siroti, ki je živela s svojo materjo v bajti pod goro. Ko se je bližala velika noč in čas pisank, se je v hiši veliko govorilo o tem, kako pisanko naj ta sirota dobi. K pisanki spada seveda šartelj in pobarvano jajce. Ti dve stvari sta bili že vnaprej jasni in tu sta se oče in mati še kvečjemu posvetovala, kako velik naj bo šartelj za tisto siroto pod goro.

In čudna stvar: mati, ki je bila iz bogate hiše doma, ni hotela dati prevelikega šarteljna, ampak čisto majhnega, oče pa, ki je bil siromak, je bil za to, da se da čim večji šartelj, da se bosta sirota in njena mati vsaj enkrat pošteno najedli. Oče je bil za to, da mora biti šartelj z rozinami napolnjen, toda mati je bila proti rozinasti potici in je mislila, da zadostuje, ako je šartelj napolnjen z orehi.

To pa še ni bilo vse, šega je bila tudi, da se k pisanki dá tudi nekaj denarja. In zdaj je bilo ravno narobe. Medtem ko je pri potici bila mati skopušja od očeta, je bil oče trši, ko je šlo za denar.

Mati je menila, da bi lahko vtaknila v šartelj eno krono. Takrat je bila pri nas še Avstrija.

»Kako krono!« je vpil oče ves razburjen. »Za rajniš moram jaz cel dan tesati les. Krona je preveč. Mi smo siromaki, mi se že ne moremo bahati. Še bogatini vsi ne dajejo kron. Jaz sem dobil zeks, pa je bil moj boter bo-

gataš, jaz sem pa kajžar. Dva zeksa daj zraven, je čisto dovolj.«

»Dva zeksa pa že ne dam,« je ugovarjala mati, »nas bo vendar sram. Tako ubogi pa spet nismo pri hiši. Nekaj mora biti tudi za otroško veselje. Poglej, kako se naš veseli, če kaj dobi.«

In tako se je nazadnje zgodilo, da sta prišla v šartelj dva zeksa.

Edinø za jajce se ni bilo treba prepirati, ali naj bo rdeče ali pa nepobarvano.

Pri nas je taka šega, da se pisanke raznašajo na velikonočni ponedeljek. Takrat so vsi otroci polni pričakovanja. Pisanka je pomenila za otroka veliko reč, za siromašnega pa še posebej. Pri vsaki hiši so bile seveda potice v hiši, boljše ali slabše, toda otroku je ljubša tuja stvar, čeprav slabša. Zato smo se velikonočnega ponedeljka vsi otroci tako srčno veselili.

V ponedeljek popoldne mi je mati povezala v culo šartelj z lepo rdečo pisanko. Vrh šarteljna sta tičala dva zeksa.

»Lepo nosi, da ne boš izgubil denarja,« mi je še za- bičevala pred odhodom.

Podal sem se na pot proti bajti pod goro. Treba je bilo hoditi več kot eno uro do tja. Zadelj revne pisanke me je bilo sram nositi.

Sredi pota je bilo veliko razpotje, kjer je pet raznih poti šlo križem na vse strani. To razpotje ni bilo predobro zapisano v otroških srcih daleč naokoli. Stari ljudje

so govorili, da na tem razpotju včasih straši. Stisnjenega srca sem se bližal temu razpotju in sem bil zelo vesel, ko sem ravno tu srečal drugega dečka, mojega sošolca, ki mi je tudi s pisankami prišel nasproti. Tudi ta fant je nekam tesno stiskal culo k sebi. Ko pa sva se pogledala, je bilo najine tesnobe takoj konec.

Postala sva celo razposajena. Jaz sem pri tem čisto pozabil, da ima moj šartelj le dva zeksa.

»Komu pa nosiš?« sem vprašal dečka, ki je imel večjo culo, kot je bila moja.

»K Otu na vaš kraj. In ti, kam neseš?«

»V bajto pod goro.«

Potem sva se usedla na rob ceste, ki je bil porasel z na pol suhim vresjem. Jasa sredi gozda, kjer so se križale poti na vse strani sveta, je bila svetla in sončna. Blizu naju je stal velik lesen križ, ki je bil že z mahom porasel.

Tisti fant, ki sem ga srečal, je bil iz premožne hiše doma. Imel je lepo obleko, medtem ko so bili moji rokavi že veliko prekratki.

Nisva še dolgo sedela, ko se je zabliskala na jasi postava mlade deklice, ki je prišla s culo v rokah. Meni je ob pogledu nanjo zastala kri v žilah. To je bila hčerka mojega botra in je gotovo bila s pisanko zame namenjena k nam. Cula v njenih rokah je bila zelo velika. Ko naju je zagledala, je povabila oči, ko da bi jo postalo sram. Potem se je napravila, ko da me ne pozna, in je hotela mimo naju dalje.

Jaz se nisem upal kaj reči, toda moj tovariš jo je ustavil.

»Pojdi sem in se usedi k nama. Ali nosiš pisanko? Zdaj smo trije taki. Ali ni to lepo?«

»K vam grem,« je reklo dekle sramežljivo in pogledalo name. Položila je culo k najinima dvema.

»Potem bomo pa kar jedli,« je dejal fant, ki je bil z menoj in se smejal, »saj je to tvoja pisanka.«

»Tega pa ne,« je reklo dekle in hotelo zopet pobrati svojo culo. »Jaz moram oddati celo pisanko.«

Meni se je njena odločnost in natančnost zelo dopadla. Nekaj časa smo sedeli vsi trije čisto tiho in se greli na soncu, ki je bilo ob tem času zelo prijetno, potem smo se počasi otajali in se začeli smejati drug drugemu. Deklica je imela lepe, bele zobe in se je znala najlepše smejati. Deček, ki je bil z menoj, je bil nekoliko večji od naju obeh, pa je začel norce briti, zato se mu je dekle vedno smejalo, kar meni ni bilo po volji. Jaz bi bil rad, da bi se dekle meni smejalo, toda to se ni zgodilo, ker nisem znal ničesar takega povedati, da bi se razveselila.

Znenada je deček predlagal:

»Poglejmo, kake so pisanke.«

Mene je njegov predlog spravil v slabo voljo, ker sem že prej opazil, da je moja cula najmanjša in da nosim torej najmanjšo pisanko. Kakor sem se veselil svoje pisanke, ki jo je nosila deklica, tako sem se tudi sramoval naše revščine.

Tudi dekle je reklo, polno neke razposajene radovednosti:

»Pa poglejmo!«

Ker sta bila oba za to in posebno še, ker je bilo dekle za to, si nisem upal ugovarjati.

Najprej je dekle razvezalo svojo culo. Kako bogastvo je bilo to. Velik, rumen in lepo pečen šartelj, iz katerega so gledale črne, mehke rozine, se je zasvetil pred menoj. Vrh šarteljna je tičal velik, svetel rajniš, ki je bil iz samega srebra. Jajce, ki je bilo zraven, je bilo tako nežno pobarvano, ko da bi kdo v njega dihnil rahle rdeče barve.

Da, moj boter je bil bogat kmet in se je pri pisankah vedno tako izkazoval. Videl sem, da je moj tovariš ves zelen od zavisti. Ponosno sem gledal na tako lepo pisanko in pri tem pozabil na svojo culo. Dekle se je razkošno smejalo. Potem je spet povežalo culo in začelo odvezovati culo mojega tovariša.

Tudi ta pisanka ni bila preskopa. Šartelj je bil res nekoliko manjši od dekličinega, tudi manj rozin je gledalo iz testa, toda pogača je bila lepa bela in skoraj razkošna in rumena. Vrh šarteljna je tičala svetla krona. Pisanka je bila pobarvana z lepimi pisanimi rožami.

Ko je dekle tudi to culo lepo zavezalo, je prišla vrsta na mojo culo. Meni je postalo vroče in na tihem sem obžaloval, da sem se sploh dal zapeljati k temu počitku na razpotju. Toda dekličje roke so razgrnile haderco moje cule.

Pred mojimi očmi se je zabliskal majhen, krmežljiv šarteljček, ki ga je moja mati še malo prej tako skrbno zavezovala v culo. Imel je črnkasto, premočno pečeno skorjo in bil je slabo shajan in mnogo prenizek. Ona

dva šarteljna sta bila še enkrat višja od mojega. Tudi iz njega niso kukale rozinaste oči. Ali kar je bilo najhujše, na vrhu se ni svetil velik, lep denar, ampak sta tičala tam le dva siromašna zeksa. Nato je dekle vzelo v svojo drobno roko pisanko, ki je bila oblita s težko črno rdečo barvo. Dekle je menda čutilo mojo zadrego, zato je naglo začelo povezovati culo in ni reklo ničesar. Le deček je dejal:

»Komaj dva zeksa sta notri.«

»Komaj dva zeksa,« sem zašepetal jaz, ves vroč od ponižanja. »To je pa zato, ker smo mi revni...«

Deček in deklica nista na to nič odgovorila.

Ko smo še nekaj časa sedeli na vresju, sem naenkrat zaprosil dekle:

»Daj mi rajniš.«

»Ne smem ga dati. Biti mora v šarteljnu, ki ga prinesem k vam,« mi je odgovorilo dekle.

»Daj mi rajniš, saj je moja pisanka, doma ne bodo nič rekli,« sem prosil dalje.

»Zakaj pa?« je tedaj vprašalo dekle z iznenadenimi očmi.

»Zato, ker bi ga rad imel. Je tako lep in svetel,« sem jo skoraj prosil.

»Tu ga imaš,« je reklo dekle, izdrlo denar iz potice in mi ga dalo. »Samo doma bom povedala, da si ga že med potjo vzela,« se je dekle še opravičevalo.

Zagrabil sem denar in ga s pestjo vred stisnil v žep.

Nato smo šli vsak svojo pot; dekle je šlo proti nam, deček svojo pot, jaz pa sem jo mahnil proti gori. In sredi jase je ostal le še samotni križ.

Ko sem bil sam sredi gozda in sem se prepričal, da me nikdo ne opazuje, sem pokleknil pred culo, pomaknil haderco na stran, da se je prikazal šartelj, pobral iz njega tista dva zeksa, v šartelj pa porinil tisti svetli rajniš, ki mi ga je na jasi dala deklica.

Pri srcu mi je postalo lažje, ko sem to opravil. Nisem napravil ničesar slabega s tem, saj je bil rajniš moja pisanka in sem s svojim denarjem popravil sramoto in revščino naše hiše. Pri tem nisem mislil morda toliko na revščino v bajti pod goro in na veselje, ki ga bo tista sirota, ki bo dobila pisanke, pri tem imela, ampak sem bolj mislil na ugled naše kočje in svojih staršev, botrov, na našo revščino.

Tudi na to nisem mislil, da bo tisti rajniš, na katerega smo doma že celo leto računali, sedaj doma manjkal in da mogoče ne bom dobil klobuka ali pa čevljev.

Takrat smo bili otroci, ki smo imeli sonce v očeh.

NAGRADA

Lenčkin in Anejev oče je bil drvar. Družina je stanovala visoko v hribih v hiši, ki je bila last gospodarja, za kate-rega je oče navadno delal. V dolino je bilo več kakor uro hoda, nazaj pa več kakor dve uri. Zveze z dolino je vzdrževal oče, zakaj mati je redkokdaj prišla dol, otroka pa sta se komaj spominjala, da bi bila kdaj v dolini. Cela dolina pa se je od hiše lepo videla in je bila kakor veliko, odprto okno. Videti je bilo bel trg na njenem spodnjem in veliko vas na njenem gornjem koncu. Od vasi do trga, torej čez celo dolino, so se po dolgem vlekle tri črte. Prva, ki je šla po sredi doline in bila najširša, je bila reka. Tekla je po belem produ med zelenimi lokami in gaji. Na njenem levem bregu, pod obronki hribov, je bila speljana železnica, po kateri so vozili vlaki. Čeprav je bilo v dolino daleč, se je slišalo sopihanje dolgih vlakov sem gori do domače hiše. Na desnem bregu reke, tudi bliže obronkov desnih hribov, je šla bela cesta. Nad njo sta se svetila dva velika dvora, kjer je po materinem pripovedovanju živel gospoda. Na spodnjem koncu doline, blizu trga, je stala velika, črna tovarna, iz katere je štrlelo mnogo rdečkastih, visokih dimnikov. Pogled na to sajasto pošast ni bil prijazen. V njej je noč in dan sopihalo in butalo, ponoči pa je iz teh visokih dimnikov švigal plamen, ali pa so se usipale iskre na vse strani.

Lenčka in Anej sta včasih po cele ure prečepela na hribu za hišo in strmela v to čudno dolino pod seboj, ki je zanju predstavljala neznan, zagoneten svet. Bila sta vzgojena v samoti, navajena nanjo, zato ju je ob strmenju v dolino bilo včasih strah. Včasih pa se je oglasila neka tajna sila, ki ju je vabila v svet s tremi črtami, tja, kjer je tekla reka, kjer je sopihal vlak, kjer je butalo in sopihalo in kjer je ponoči gorelo, kakor bi gorelo iz pekla. To rahlo hrepenenje je bilo vedno močnejše, čim večja sta postajala, in že tedaj sta se zavedala, da bosta nekaj, kadar bosta že velika, tudi onadva zapustila ta hrib in odšla v dolino.

Nekega dne je prišel iz doline gospodar in dejal njunemu očetu:

»Napravil mi boš dvesto metrov drv v gozdu Pod sklepom.«

»Bom!« je odgovoril oče, čeprav je ta beseda bila popolnoma odveč, ker drugače ni moglo biti.

Potem sta oče in gospodar pregledala svet, ki se je imenoval Pod sklepom. Bil je silno težaven, zelo strm in se je raztezal od globoke globače do vrha hriba. Edina vozna pot je bila speljana spodaj blizu globače in zato je bilo treba vsa drva spraviti po strmini k tej poti. Včasih je Pod sklepom bila novina, to se pravi, da so tam svet požigali, nato pa na njem sejali rž. Toda tega že davno niso več delali, zato se je zaraslo grmovje. Čez in čez je bil zdaj ta svet pokrit z debelimi brezami, gabri in bukovjem. Gospodar je hotel zdaj to posekati in potem zasaditi s sadikami črnega lesa. Pod sklepom je bilo nekaj

sto klafter drv, toda gospodar je začel z dvesto metri. Oče je bil tega naročila vesel, ker je bilo delo pred nosom in mu ni bilo treba daleč hoditi.

Nekega dne se je družina na hribu zagnala na delo. Oče je vzel mater s seboj, da mu je pomagala podirati in razrezovati hlode. V gozd sta morala pa tudi Lenčka in Anej, čeprav je bilo Lenčki komaj osem let, Aneju pa komaj šest let.

»Vidva bosta vlačila vejevje k cesti,« je dejal oče in po kratkem premisleku še dodal, ko da bi se hotel opravičiti, da tako hitro sili otroke k delu: »Kar bosta napravila vidva, tega ne bo treba meni napraviti.«

Družina je hodila v les en teden, hodila je dva tedna, hodila je tri tedne. Poseka se je vsak dan večala in lahko jo je bilo že od daleč opaziti. Oče in mati sta podirala drevje, oče ga je izkleščaval, nato pa hlode spuščal po strmih drčah doli do ceste. Bobnenje hlodov je bilo za vpreženo družino najlepša pesem. Doli ob cesti sta oče in mati hlode razrezala, potem je razrezane konce oče cepil, mati pa je polena zlagala v stoge.

Otroka sta vlačila okleščeno vejevje po strmini in po drčah k cesti. Ako so bile veje debele in težke, sta jih vlačila posamič, kadar pa so bile veje manjše, sta jih jemala po več skupaj v roke. Vlaka sama ni bila tako huda reč. Veje so bile surove in težke in so se kmalu tako zagnale po bregu navzdol, da sta otroka komaj umikala pete. Toda teže je bilo držati veje na prednjem koncu od tal, da so mogle drseti po strmini.

Sčasoma sta otroka postala že preveč zdrta. Ker sta videla, da imata pri delu uspeh, in da ju oče ne more prehvaliti, sta se začela z delom bahati. Lenčka je bila nekoliko močnejša od Aneja in je rekla:

»Jaz bom vzela tri veje.«

Ko je Anej to slišal, je rekel samozavestno:

»Jaz bom vzel tudi tri.«

Če je Lenčka naložila štiri veje, jih je hotel tudi Anej prav toliko naložiti.

Oče in mati sta vpila gor iz globače:

»Bodita pametna, saj ni treba vsega hkrati!«

Toda otroka si nista dala dopovedati in sta kar tekmovala med seboj. Velikokrat sta si naložila pretežko breme in sta med tekom po bregu včasih padla pod vlako. To se je največkrat zgodilo Aneju, ki ni hotel zaostajati za sestro, čeprav je bil slabejši od nje. Takrat je bil ves krvav in pobit in je jokal od bolečin. Včasih pa se je tudi sestra zrušila pod vlako, in ko je vstajala izpod bremena, je bila vsa odrta.¹ Toda ko je bila pokonci, so se ji še med solzami zasvetile oči od zmagoslavnega nasmeha in zopet je zagrabila butaro in zdrknila z njo po drči.

Včasih sta po cele ure bila tako zatopljena v delo, da nista spregovorila besede in se nista pogledala. Nena doma pa je Lenčka vzkliknila:

»Anej, ti si pa ves žnodrov!«²

¹ objokana
² ves smrkav

Bratec je bil tako zatopljen v delo in tako zasopel, da niti opazil ni, kako mu visi od nosa velik smrkavec. Anej je zardel, se obrnil stran in se obrisal z golo roko, ker robca ni imel. Kmalu je bilo spet vse v redu in zopet je šlo čez drn in strn navzdol do ceste.

Pri cesti so rasli kupi hlodov in vejevja, rasli so tudi stogi belih, cepljenih drvi. Oče je delal od zore do mraka. Delo mu je bilo všeč, ker mu je gospodar obljubil precej dobro plačo od metra storjenih drv. Kadar ni bilo matere zraven, je oče od zore do mraka na ves glas govoril sam s seboj o delu in zaslužku:

»Deset metrov po petdeset dinarjev je petsto dinarjev ...«

»Dvajset metrov po petdeset dinarjev je tisoč dinarjev ...«

»Trideset metrov po petdeset dinarjev je tisoč petsto dinarjev ... Toliko imam že zasluženega ...«

Potem pa je govoril dalje sam s seboj:

»Ko bom imel sto metrov, bom zaslužil pet tisoč dinarjev ... Ko bom imel storjenih vseh dvesto metrov, bom zaslužil deset tisoč dinarjev ... Tisoč dinarjev bom pustil za stanovanje ... Dva tisoč dinarjev bom dal za hrano ... Toliko bom dal za obleko, ker smo nagi ... Ostalo mi bo natanko toliko, da si bomo kupili kravo ... Eno kravo si bomo kupili, da ne bomo brez mleka pri hiši ... Potem si bomo kupili še ...«

Včasih se je mati vrnila, oče pa je ni opazil in je še naprej tako govoril. Tedaj se je mati odstranila, da bi ga pri

teh sanjah ne motila. Tudi otroka sta takrat izginila v breg, kjer sta se potem menila na samem:

»Lej, oče bo kravo kupil, ko bomo končali,« je dejala Lenčka.

»Zato moramo hiteti, da jo bo čim prej kupil,« je dejal Anej.

In otroka sta se s podvojenimi silami zagnala na delo.

Metri storjenih drv so vidno rastle in se belili daleč naokrog.

Nekoč ju je oče zopet pohvalil in rekel:

»Če bosta tako pridna, bosta od gospodarja gotovo dobila nagrado.«

»Kaj pa je to nagrada?« sta vprašala otroka radovedno.

»Nagrada je denar, ki ga človek dobi, če je priden. Naš gospodar je bogat in zakaj bi vama ne dal nagrade? Vsakemu bo dal najmanj sto dinarjev. Njemu se ne bo niti poznalo. Kadar pride v les, mu bom rekel.«

In nekega dne je gospodar res prišel v gozd. Prišel je z debelo, rogljasto gorjačo, ki mu je pomagala iz doline. Navzlic temu je bil ves zasopel in je dolgo sedel na gabrovem hlodu, preden je mogel priti do sape. Dolgo je gledal, kako družina dela. Ko je videl, kako otroka vlačita vejevje po drčah, je dejal očetu:

»Otroka imaš pa pridna, kakor se vidi.«

Oče je odgovoril samodopadljivo:

»Takšno veselje imata, da je čudno. Zaslužila bi kakšno majhno nagrado, gospod?«

Tedaj je bil gospodar že popolnoma pri sapi, zato je rekel na glas, da sta ga lahko slišala tudi otroka, ki sta prav takrat pridrsela po drči:

»Seveda jima bom nekaj dal. Kadar bomo končali, bosta dobila, kar jima gre. Tudi otroci morajo imeti svoje veselje.«

Potem si je še ogledal poseko, premeril nekaj klafterskih stogov, da bi se prepričal, če mera ustreza, in ker je našel vse v redu, odšel počasnih korakov v dolino.

Oče je bil vesel in se je takoj pobahal pred otroki:

»Nagrado bosta dobila, ko bomo končali, ali sta slišala?«

Lenčka in Anej sta bila vsa srečna.

Kljub temu je Lenka vprašala očeta:

»Zakaj pa je gospodar rekel: Kadar bomo končali, ko on vendar ne dela?«

Oče pa je odgovoril:

»Vidva sta še premajhna, da bi gospodarja mogla razumeti. Kadar bosta odrastla, bosta že razumela.«

Odsihmal otrokoma nobena veja ni bila pretežka ali prekrivantasta, da bi se je ne bila lotila. Lotevala sta se tudi tanjših debel. Včasih sta Lenčka in Anej bila jutranja poležuha. Vedno ju je sonce našlo na postelji. Sedaj sta se kosala, kateri bo prej vstal. Včasih je Lenčka svojega bratca ukanila in se na tihem izmuznila iz postelje ter odšla v gozd. Ko se je Anej prebudil in našel poleg sebe prazno ležišče, se je jokal, kakor da bi ga bila zadela kdo ve kaka nesreča. Ves srdit je stekel v gozd in vlačil, kar se

je dalo, pri tem pa sestre še pogledal ni. Prihodnje jutro pa je on bil tisti, ki je sestro ukanil. Zvečer sta še vlačila, dokler ju dolge večerne sence niso pregnale iz gozda.

Kadar sta si bila dobra, sta se pogovarjala, kam bosta dala denar, ki ga bosta dobila za nagrado.

»Jaz bom vse dala mami,« je dejala Lenčka.

»Jaz si bom pa konja kupil,« je dejal Anej.

Spomnil se je, kako je šel nekoč z materjo v dolino v beli trg, kjer je pred cerkvijo bilo vse polno štantov in so prodajali sladkarije in lepe igrače. Tam je tudi videl konja, ki je piskal, ako si mu pihal v rep.

»Jaz si bom pa rdeče srce kupila,« je sedaj popravila tudi Lenčka, ki se je spomnila na cukrasta srčeca pri cerkvi.

Drče na poseki so postajale vedno globokejše in drv je bilo po strmini vedno manj. Otroške bose noge so bile vedno trdnejše. Podplati so postali podobni hrastovi skorji in zlepa niso več krvaveli. Tudi roke so postale trdne in do komolcev je bila koža kakor usnje.

Potem je nekega dne vejevja zmanjkalo. Sedaj je bilo vse pri cesti, kjer je oče cepil in rezal. Otroka sta pomagala materi ravnati stoge.

Ko so končali z delom, je bil lep pogled na poseko. Vsa strmina je bila gladko obrita in očiščena, pod strmino ob cesti pa je bilo dvajset stogov po deset metrov dolgih in meter visokih. Ko so zadnje poleno položili na stog, je bil za družino svečan trenutek. Vsi štirje, oče, mati in oba otroka so se spustili ob prvem stogu na

zemljo. Dolina je bila vsa polna sonca, sem od Pece pa je pihljaj prijeten veter. Spodaj v globači je šumljala skrivnostna vodica.

Tedaj je oče izpregovoril z glasom, ki je bil bolj podoben vzdihu kakor pa navadni besedi:

»Zdaj pa naj le pride gospodar!«

»Kdaj bo prišel?« sta hotela vedeti otroka, ki sta s svetlimi očmi strmela po mogočnih stogih.

»Mogoče že jutri, mogoče pojutrišnjem. Že zadnjič sem mu povedal, da bomo kmalu končali,« je razložil oče.

»Potem dobiva nagrado,« je poudarila Lenčka.

»Nagrado,« se je pohvalil tudi Anej.

Kmalu nato so za družino nastopili dolgi dnevi. Gospodarja ni bilo en teden, ni ga bilo dva tedna in ni ga bilo tri redne. Oče je bil tega čakanja že navajen in je medtem že hodil delat nekam k sosеду. Toda otroka sta bila huđo nestrpna. Skrbela ju je obljubljena nagrada. Potem tudi nista razumela gospodarja. Mislila sta, da je on ravno tako goreč za storjeno delo, kakor so bili sami, saj je zadnjič tudi tako govoril. Nekaj časa sta otroka še silila v starše, ker pa so bili odgovori vedno bolj skopi, sta otroka prenehala izpraševati in postala skoraj poparjena ter se vdala v usodo.

Nekega dne pa je gospodar nenadoma prišel na hrib. Ob vstopu v hišo je preklinjal naporno pot iz doline in se rotil, da vsa drva niso toliko vredna, kakor pa njegova muka sem gor na to goro. Ko se je ohladil in se odpočil, sta šla z očetom drva merit. Mati je ostala pri hiši, med-

tem ko sta otroka odšla na poseko in od daleč opazovala gospodarja, kako je meril. Bil je pri tem zelo natančen. En stog je premeril na dolžino, da je lahko primerjal druge stoge, na višočino in na debelino pa je premeril vseh dvajset stogov, da bi ga oče ne mogel goljufati. Ko se je prepričal, da je vse v redu in da je mera prej obilna kakor prepričala, je dejal:

»Dobro.«

Nato sta z očetom spet odšla v hišo, kjer sta imela račun. Tudi otroka sta odšla za njima in se stisnila za peč, kjer sta pričakovala, da ju bo gospodar poklical in jima izročil nagrado.

»Dve sto metrov po trideset dinarjev ...« je začel gospodar računati.

»Takrat ste mi obljubili po petdeset dinarjev za meter,« je menil oče s pohlevnim glasom.

Toda kakor da bi bil gospodar očeta preslišal, je nadaljeval:

»Dvesto metrov po trideset dinarjev za meter je šest tisoč dinarjev. Za božjodelj, tako drago mi še nobena drva niso prišla.« Njegov glas je bil ves tresoč, skoraj naravnost obupan.

Sedaj se je oče uprl.

»Petdeset dinarjev ste mi bili obljubili, kako mi morete sedaj odtegniti dvajset dinarjev. Zastonj ni mogoče delati.«

»Ljubi moj!« je dejal sedaj gospodar z dobrohotnim glasom in se z gornjim telesom naslonil na hišno steno,

ko da bi se hotel oddahniti. »Zdi se mi, da živiš na luni. Ali ne veš, da vlada na svetu kriza, gospodarska kriza, ki nas hoče vse skupaj uničiti. Takrat, ko sem ti drva naročil, je bila cena višja. Do danes pa je padla, da se bogu smili. Saj skoraj ni vredno delati drv. Ako bi ti moral delo plačati po petdeset dinarjev meter, potem jih sploh pustim, kjer so, ker imam manjšo izgubo. Pomisli, sedaj pride še voznik. Taka cesta mi požre še to, kar od dela ostane.«

Ker je oče še nadalje zmajeval z glavo, se je gospodar razsrdil in začel s povzdignjenim glasom:

»Pa požrite vse skupaj. Bomo videli, kako dolgo bo tako šlo. Trideset dinarjev sem rekel za meter, to pa zato, ker sem dober človek. Drugi plačujejo po petindvajset, pa tudi gre. Potem bova obračunala kvartir, nato živež, ki si ga medtem prejel in, kar ostane, dobiš takoj izplačano.«

»Ali mi smo vsi delali, tudi mati in otroka,« se je najprej branil oče.

»Zato ste pa prej končali. Saj ste imeli akordno delo,« je trdil gospodar.

Oče ni rekel nič več in je začel gledati mimo gospodarja skozi okno, mati pa se je pri zidu obrnila v kot, ker ni hotela pokazati svojih solznih oči. Lenčka in Anej sta tesno stisnjena buljila v gospodarja, ko da bi se bala tega, kar bo še prišlo.

Gospodar je začel na glas računati.

»... dvesto metrov po trideset dinarjev, je šest tisoč dinarjev. Od teh šest tisoč dinarjev moramo odtegniti

živež, ki sta ga dobivala v moji trgovini, tukaj je izvleček iz knjige, ki ga je napravila moja prodajalka. Ta račun znaša tri tisoč petsto dinarjev. En tisočak moramo odtegniti za stanovanje za vse leto, ker še do zdaj nisi ničesar plačal. – Glej ga, kaj pa tako gledaš. Saj imaš vendar celo hišo, imaš svinjo, imaš drva in ne vem kaj še vse. Nekaj čez petsto dinarjev je ostalo še od lani, ko si delal zame v Konečnikovem lesu. Vse skupaj, kar je treba odtegniti, znese nekaj čez pet tisoč. Da pa ne boš rekel, da sem kak odrtnik,³ ti bom vseeno izplačal cel tisočak. Bova pa pri prihodnjem delu obračunala, če bodo boljši časi.«

Oče se je zadelj zasluzka že nekako vdal usodi, ker mu pač ni kazalo drugega, toda ko je zdaj slišal, da stane živež, ki ga je med delom jemal v gospodarjevi trgovini čez tri tisoč dinarjev, je dobil kakor nepričakovan udarec po glavi, da se mu je skoraj stemnilo pred očmi. To vendar ni mogoče, da bi tisto malo živeža, ki so ga porabili zadnji čas, stalo tri tisoč petsto. Zato je prestrašeno vzkliknil:

»Tri tisoč petsto! Ali ste znoreli...?«

Toda gospodar je imel že pripravljen odgovor, ki je očetu takoj zamašil usta.

»Imaš prav, živeža ni bilo ravno za tri tisoč petsto, toda ali sem jaz popil tisto vino v moji gostilni, ko si hodil po živež. Ali naj ti ga podarim...?«

³ oderuh

Gospodar je namreč imel v trgu štacuno in gostilno za svoje delavce, kjer jim je dajal na up živež in pijačo. S tem jih je imel popolnoma v rokah.

Bila je resnica, kadar koli je oče odšel s cekarjem po živež, je vselej prišel domov nekoliko dobre volje, čeprav ni bil pijanec. Mati je pri teh gospodarjevih besedah takoj zardela. Oče je to opazil in je stvar hitro zasukal:

»Prej ste rekli, da je kriza in da cene padajo. Kako pa, da živežu cene ne padajo ...?«

»Vidiš, kako si neumen!« je začel gospodar razlagati. »Kdo dela cene? Jaz jih ne delam, ti jih tudi ne delaš, moja prodajalka jih tudi ne dela. Cene delajo drugi in to nas bo vse skupaj uničilo. Pri meni je tako še vse malo ceneje, kakor pa drugod, le prepričaj se sam.« Po teh besedah je potegnil iz jopiča veliko denarnico, izvlekel iz nje svetel, skoraj nov tisočak in ga položil pred očeta na mizo z besedami: »Tako, zdaj sva pa uredila!«

Očetu so se na mah podrli vsi načrti, ki jih je več kakor tri mesece sam pri sebi koval. Bil je prepričan, da mu bo ostalo vsaj nekaj tisočakov, s katerimi bo lahko oblekel družino in si morda res mogel kupiti še kravo, o kateri so doma že dolgo sanjali. Sedaj je vse to šlo k vragu. Jeza ga je dušila kar očitno in najrajši bi bil udaril kar po mizi, vendar si ni mogel pomagati, ker je bil od gospodarja odvisen. Zato se je počasi vdal, toda denarja na mizi se še ni dotaknil, ampak je vzdihnil:

»Za ta denar smo delali vsi skupaj več kakor štiri mesece ...«

»Boga zahvalite, da sploh lahko živite!« je vzdihnil zdaj tudi gospodar.

Oče je umolknil in se predal svojim mislim, gospodar pa je začel vstajati in se spravljati iz hiše. Tedaj se je oče opogumil in rekel:

»Otrokoma ste zadnjič tudi nekaj obljubili, ker sta tako pridno delala.«

»Otrokoma!« se je tedaj začudil gospodar ter pogledal nazaj proti mizi, kjer je sedel oče. »Saj sem vendar tebi plačal, kar sem ti bil dolžan. Če otrokoma kaj gre, bi jima moral ti plačati.«

Gospodarjev glas je bil tako težak, da je ubil vsak živ odmev v sobi. Vendar je mati še imela toliko poguma, da se je potegnila za otroke:

»Otrokoma bi nekaj že lahko dali. Saj je več veselja, kakor pa je vse skupaj vredno.«

Gospodar je napravil zelo resen obraz in rekel:

»Nobene besede več o tem. Verjemite mi, da me ta drva že tako predrago pridejo. To res ne gre. Bomo pa prihodnjič napravili, kadar boš spet kako delo opravil.«

V sobi je postalo zdaj naravnost mučno. Oče je nepremično sedel in strmel nekam čez mizo, mati je tako tiho obstala za ognjiščem, da je bila podobna lotovemu stebri, medtem ko je Lenčko in Aneja stisnilo pri srcu. Ta tesnoba je bila tako huda, da se jima je v prsih posušil jok, ki sta ga hotela najprej izbruhniti iz sebe. Vse sanje, ki sta jih gojila ves čas med delom, so izpuhtele, kakor izpuhti dim nad domačo hišo. Njuni nedolžni srci sta bi-

li grdo razočarani. Prvič v življenju sta spoznala, kaj je laž, in zato je bil njun občutek grd in bridek. Ko sta otroka zadušila jok, se je tisti grenki občutek počasi spreminjal v srd na gospodarja. Ozračje v sobi je postajalo sovražno. Gospodar je to začutil, zato je hitro odšel iz hiše in izginil.

Družina je ostala sama v sobi in dolgo molčala. Oči so se ji zameglile od neke čudne megle, da so komaj razločili temne stene, ki so jih obdajale. Trajalo je precej dolgo, preden so si mogli pogledati v oči. Prvi je prelomil molk oče, ki je stisnil pesti in glasno zaklel:

»Hudič ga vzemi ...!«

Šele čez dolgo časa je popravil:

»Je že tako! Mi si ne moremo pomagati, ker smo siromaki ...«

In čisto nazadnje je rekel s spremenjenim glasom:

»Nekoč bo že boljše ...«

Za njim je rekla mati, ki je ves čas nepremično strmel nad ognjišče, kjer je čobril⁴ majhen ogenj:

»To so grdi ljudje, ki nobenega ne poznajo.«

Lenčka in Anej sta spočetka bila vsa otrpela in sta le počasi prihajala k sebi. Tisti grdi, dotlej nepoznani občutek, ki se je po gospodarjevi laži naselil v njunih mladih srcih, se nikakor ni hotel odstraniti iz njiju. Lezel je kakor polž po vseh žilah. Ni pa bila samo izgubljena nagrada, ki ju je grizla, bolelo ju je tudi, ker sta videla starše

⁴ gorel

žalostne in pobite. Tedaj se jima je zdelo, da morata onadva nekaj reči, da bosta oče in mati zopet vesela, ker je bila njuna izgubljena nagrada vsega tega kriva. Ni sta pa vedela, kaj naj rečeta, da bosta očeta in mater razvedrila, le nekaj lepega sta hotela povedati.

Gnana od neke nevidne sile sta se oba hkrati zagnala raz klop in stopila sredi sobe, kjer sta obstala ter se držala za roke. Njiju ličeca so bila rdeča in njune oči svetle. Tiste lepe besede, ki sta jih hotela izreči, pa niso hotele iz ust, zato se je Anej zadril na ves glas:

»Oče, ko bom velik, bom šel v dolino ...!«

Ko je to izgovoril, je imel solzne oči, toda ne od žalosti, ampak od jeze.

Nekaj velikega, toplega in zmagovalnega je bilo v njegovem glasu. Lenčka ni rekla nič, toda njena roka je krepko stisnila bratovo ročico. Pred njima je zamigljala bleščeča se dolina z reko, železnico, belo cesto in črno tovarno na sredi.

PRVI MAJ

Bilo je takrat, ko sem še bické⁵ pasel pod Uršljo goro. Vsako jutro mi je po ušesih zvonila ponarodela Vodovnikova pesem:

*Ob štirih zjutraj gori vstanem
in ženem bické past.
Oh kako bom srotej bické pasel,
ko mam še komaj sedem let.*

Treba je bilo vstati ob zori in napasti bické do šole, ki se je začela ob devetih. Do šole pa je bilo dobre pol ure hoda. Jaz sem seveda spal kakor ubit in težko me je bilo ob tej uri spraviti pokonci. To se pravi, kadar me je budil oče, to ni bilo pretežko. Komaj sem začul njegov robati glas: »Halo, sonce je že nad Pohorjem,« sem že treščil iz postelje, čeprav sem vedel, da sonca še dolgo ne bo nad Pohorjem. Če bi tega ne bil storil tako urno, bi mi iz postelje pomagala očetova težka roka.

Teže me je bilo spraviti pokonci, kadar me je klicala mati. Ta se je tiho priplazila do postelje, in ko me je videla, kako trdno spim, se je spet oddaljila po prstih in šepetala:

⁵ ovce

»Pet minut ga še pustim, saj je sirotej ...«

Čez pet minut, ki so bile zame silno kratke, me je spet prišla klicat. Navadno sem jo slišal že prvokrat, toda sem se vedno potajil. Tudi zdaj sem se zvil v klobčič in se delal, ko da bi najtrdneje spal. Mati me je nekaj časa tiho opazovala. Potem pa vzdihnila:

»Sirotej, kako bi še rad spal!«

Počasi se je le odločila in me poklicala:

»Bické se že derejo.⁶«

Navadno me je morala klicati dva- ali trikrat, preden sem se skobacal iz postelje, ki je bila postлана morda le dvakrat v letu. Moja mati je imela zelo mehko srce, in kadar me je klicala ona, sem pridobil vsaj pol ure. Mogoče je tudi oče imel mehko srce, toda tega nam otrokom ni smel pokazati, ker je bilo življenje naše družine pretrdo.

Bické pasti je bila huda reč. Pravega pašnika zanje ni bilo, ampak so se razprostirali ovčji pašniki po gozdovih, med ostrogovno in med trnjem, koder se goveja živina ni hotela pasti. Na paši sem bil bos, ker ni bilo denarja za čevlje. Kadar je bila žival sitna, sem imel čisto okrva-vele noge. Vrh tega je bilo ob jutrih tudi še mrzlo. Toda ovce so bile v našem najemniškem gospodarstvu zelo važna stvar. Na leto jih je mogel oče prodati do deset in še več, kar je vrglo lepe denarce, s katerimi smo se otroci že za silo oblekli.

⁶ blejajo

Nekega jutra me je oče zelo zgodaj poklical. Zatrobil je kakor zmerom:

»Sonce je že nad Pohorjem!«

Takoj sem tičal v hlačah in se odpravil v hlev. O kakem soncu nad Pohorjem seveda še ni bilo sledu. Na vzhodu se je še komaj poznala jutranja zarja. Vrhova Uršlje gore in Pece, ki sta bila še vsa zasnežena, še niti nista žarela v škrlatni luči sončne zarje; ampak sta molela v blede odsev jutra, ki je vstajalo nekje na vzhodu. Pobočja planin so bila še vsa črna, po dolinah pa je ležala debela megla, ki je zakrivala vse manjše hribe. Nebo je bilo jasno in na njem je gorelo še veliko svetlih, mrzlih zvezd, ki so začele silno počasi ugašati.

»Kam pa naj ženem past?« sem vprašal očeta, ki je vsak dan sproti določal pašo.

»Na vrh boš gnal danes,« mi je mrko odgovoril.

Na vrh! Srce mi je skoraj poskočilo od veselja. Na vrhu je bila pri nas najboljša in najudobnejša ovčja paša. Tako se je imenoval hrib nad domačijo, ki je bil porasel z drmo, to je s travo, ki so jo ovce imele najrajši. Na pašniku so rasle bele breze, ki so bile podobne zelenim pušeljcem. Vmes je stalo nekaj velikih, orjaških macesnov, ki so se videli daleč naokrog.

Čreda je bila brž na pašniku in sedaj se je začelo zame dobro življenje. Ovce so se začele pasti kakor uši in mi sploh ni bilo treba paziti nanje. Ako bi ne bilo premrzlo in premokro po tleh, bi se bil lahko ulegel in mirno zaspal. Toda bil sem že prebujen in moja zaspanost se je

medtem dvignila nekam med vrhove macesnov, ki so moleli v sivkasto modro nebo.

Zato sem začel opazovati, kako je okrog mene nastajalo lepo, vigredno jutro.

Pravkar sta zagorela vrhova dveh najvišjih gora v škrlatnem plamenu. Gorele so skale in razpoke med čerami. Podoba me je nenadoma vsega prevzela, da sem bil kakor zamaknjen. Na mah sem pozabil na svojo utrujenost in nisem nehal strmeti v goreče gore, ki so se mi zdele vedno bližje. Pod sneženimi vrhovi se je razprostiralo široko, temno pobočje, pokrito s planinskim lesom. V tem pobočju se je združevalo mnogo barv. Smrekove hoste so bile skoraj črne, tam pa, kjer so rastle bukke, je bilo še vse rjavo, zakaj bukke v taki višini še ni pričela zeleneti. Temnikasto ozadje pobočja je bilo prepikano z blestečimi macesni, ki so si pravkar nadevali svoj svetlo zeleni pomladni nakit. Brez teh macesnov bi bila podoba gore še čisto mrtva.

Dolina pod goro je bila še zakrita z meglo, ki se je le počasi pogrezala vase. Nikjer še ni bilo polj in travnikov in prav nobene domačije ni bilo videti iz tega belega morja. Naš vrh je bil kakor samotni otok sredi jutranjega kipenja. Včasih se je zdelo, da ga bodo meglene pene pogoltnile.

Kmalu pa sta začela rdeča vrhova obeh orjakov bledeti. Obenem so postajali svetlejši tudi gozdovi pod gorami. Zdaj je dan začel hitro spreminjati lice cele dežele. Pohorska slemena so se ločila od vzhodnega neba, na se-

veru pa so vrhovi Golice in njenega predgorja nekako dolgočasno moleli pod nebo. Dolinska megla, ki je še pred nekaj minutami lizala do pasu širnih pobočij, se je nenadoma sesedla in skozi njo so se začele svetlikati lise obdelanega polja. Naših gor se ni več dotikala rdeča sončna zarja, ampak so bili vanje uprti pravi sončni žarki, ki so prihajali naravnost od velike, rdeče sončne krogle, ki se je nenadoma dvignila iznad pohorskih slemen.

Sedaj je nastopil pravi dan.

Ves širni prostor med nebom in zemljo, kolikor sem ga mogel zajeti s svojimi očmi, se je napolnil s pepelnasto, skoraj prosojno barvo. Ta praznična svetloba je srkala vase dolinsko meglo, ki se je zmerom bolj stiskala k zemlji in se skrivala med loge in travnike. Nadnaravno velika, orjaška drevesa so začela moleti iz meglenega dna, potem so prišli na vrsto robovi valovite doline, ki so razsekali meglo na nešteto podolgovatih jezikov, dokler se niso pokazale domačije, vsepovsod raztresene, naposled pa se je prav na dnu doline pokazala mala vas z visokim, gotskim zvonikom.

Medtem ko se je spreminjala podoba doline, se je spreminjalo tudi sonce. Ko je vzšlo izza Pohorja, je bilo podobno veliki, žareči krogli, potem pa je postajalo bledejše in manjše. Nazadnje se je obdalo z močnim vencem, ki je bil svetlejši kakor njegova sredina. Iz tega venca so potem začeli štrkati na vse strani daljši in krajši žarki, ki so bili podobni žarečim strelam. Kmalu ni bilo več mogoče pogledati v sončno kroglo.

Kakor me je zjutraj, ko sem vstajal, strašno imelo in sem še gredoč na pašo včasih spal, sem tako silno rad gledal jutro, ki je vstajalo pred mojimi očmi. Tega vstajanja se nisem mogel nikoli nagledati. Vedno sem pri njem odkril kaj novega in kaj lepšega. Posebno takrat, kadar sem pasel Na vrhu. Tam me paša ni veliko motila, ker se je žival pasla kakor uš. Pogled z vrha je bil že sam po sebi lep in za oči prava paša. Toda bilo je še nekaj drugega zraven, kar je delalo vstajanje jutra še lepše. Naš vrh se je ob jutranjem svitu za nekaj ur potapljal v godbo tisočerih glasov, ki so se zivali v veličastno, brnečo, prečudno pesem ali godbo. Ta godba je prihajala iz neštetihi ptičjih grl in je donela iz brezovega grmovja in z vej visokih macesnov, prihajala je iz vlažne, napojene zemlje in trave, prihajala je s tankih macesnovih in brezovih vej, ki so bile neslišno napete v jutranjem zraku in se šibile pod razkošno roso, čeznje pa je drgetal nevidni lok prvih jutranjih vetričev. In ta mogočna godba mi je prevzela srce, da sem nekako onemel strmel raz ta čudni, v roso utopljeni vrh. Vse te lepote, ki se je razprostirala okrog mene, in vse te godbe, ki je brnela v mojem mladem telesu, pa se nisem zavedal, kakor se tega zaveda kdo, ki jo opazuje ali posluša pri polni zavesti, ampak sem bil tesno zrasel z vsem, kar me je obdajalo in kar sem občutil, ko da je vse to del mojega lastnega bitja. Zdelo se mi je, da včasih gledam samega sebe.

Iz takih misli me je vedno prebudil sopihajoč, težak glas, ki je prihajal od daleč po zraku in je odmeval po

brezovju in macesnovju nad mojo glavo. To je bil glas težkih, parnih kladiv, ki so butala doli v dolini, kjer je stala velika tovarna. V tej tovarni še nisem bil nikdar in sem jo mogel le od daleč gledati. To sem mogel le, če sem se napotil čez brezov pašnik na drugo stran našega vrha. Toda ni me preveč vleklo k njeni podobi, ker zame ni bila lepa. Bila je črna in sajasta, en sam kup zamazanih stavb, iznad katerih je molelo kakih šest ali osem visokih dimnikov. Iz teh dimnikov se je neprestano valil masten in črnkast dim, ki je zasmrjal celo severno dolino. Vedel sem tudi, da iz teh dimnikov ponoči švigajo plameni, ker sem šel z očetom nekajkrat ponoči v mlin in sem to sam videl. Od tistega časa me je bilo tovarne skoraj strah. Ta črna tovarna je bila tudi še drugače slabo zapisana v mojem srcu. To sem imel od očeta, ki ni maral tovarniških delavcev, čeprav je bil tudi sam delavec. Tovarniški delavci so se ob nedeljah pri cerkvi postavljali s srebrnimi verižicami, z velikimi tolarji na lajbičih, z lepimi oblekami, z zelenimi klobuki, za katerimi so se šibili gamsovi repi. Moj oče teh ljudi ni maral tudi zato, ker so večinoma koj začeli nemškutariti, brž ko so povohali v tovarno. Vse to ga je odbijalo od njih, čeprav je bilo znano, da so fužinarji veliki reveži. Toda moj oče je bil takrat gotovo še večji in še bolj zapuščen revež, kakor so bili fužinarski delavci, ker je bil poljski delavec.

Ko sem tega jutra spet začul butanje tovarniških kladiv, sem se takoj znašel sredi resničnega sveta. Prenehal sem biti del narave, ki me je obdajala, postal sem to, kar

sem bil: pastirček, ki je zgodaj zjutraj pasel bicke nekje na zapuščenem vrhu. Lepa, harmonična godba, ki je še malo prej zvenela skozi macesnovje nad mojo glavo, je zdaj prenehala, ker jo je razsekala odmev parnih kladiv. Celo jutranji zvon, ki se je glasil iz druge doline pod menoj, mi ni mogel več priklicati prejšnje zamaknjenosti.

Nenadoma sem od nekod začul človeške glasove. Začel sem oprezati naokrog, toda nikjer nisem mogel opaziti živega bitja, razen svojih ovč, ki so mulile travo tam med brezami. Čez naš hrib je šla gozdna vozna pot, ki je vodila iz doline, kjer je stala tovarna. Ta pot je bila samotna in le redkokdaj so po njej hodili ljudje, nikdar pa še nisem tod videl koga ob tako zgodnji uri. Brez dvoma je šel nekdo na vrh. Kdo je bil, še ni bilo videti, ker so pot zakrivale breze. Meni to ni bilo povšeči. Bil sem samotarske narave in sploh nisem rad srečaval ljudi. Na tistem sem se tujih ljudi bal, ali pa sem jih celo sovražil. Kdo bi neki hodil tod ob taki uri, sem si mislil in stegoval vrat proti tisti strani, od koder so prihajali glasovi? Nenadoma pa sem zagledal skozi brezovo grmovje celo gručo ljudi, ki se je bližala vrhu. Šli so počasi, moški in ženske pomešane in celo nekaj otrok je bilo zraven. Vse je bilo praznično oblečeno in vse veselo razpoloženo. To je bilo videti že od daleč. Poznalo se je tudi, da je družba zaplajena v živahen pogovor, ker so nekateri mahali z rokami. Nekateri pa so mrmrali neko pesem.

Bili so še tako daleč, da nisem mogel razločiti, kaj in kak jezik govorijo. Toda zdaj jih nisem utegnil več po-

slušati, ker so se vedno bolj bližali. Zvest svoji nezaupljivosti sem hitro skočil med grmovje in se potuhnil za debeli macesen, ki je zakrival celo mojo postavo. Iz tega skrivališča se je dalo nemoteno gledati na družbo, ki je prihajala vedno bliže. Ovce me niso skrbele, ker so se mirno pasle nedaleč med brezami.

Skupina ljudi se je medtem že tako približala, da smo bili skoraj vštric. Jaz sem se prilepil tesno k macesnovemu deblu, da bi me nikakor ne mogli odkriti. Sedaj sem že razložil posamezne besede, toda nisem mogel razumeti, o čem govorijo. Nekaj pa me je pri njih zelo presenetilo, vsi od prvega do zadnjega in celo tista dva ali trije otroci, ki so šli zraven, so imeli v gumbnicah zatak-njene lepe rdeče nageljne. Vsi so žareli v obraz, ko da bi bili zelo razgreti, čeprav pot ni bila naporna in je ob tej jutranji uri na vrhu celo prijetno hladno. Ženske, ki so šle z družbo, so se smejale tako razposajeno, kakor se smejejo dekleta, kadar gredo ob lepih nedeljah v cerkev.

Vse to ni slabo vplivalo name, toda kmalu je padla vmes temna senca, ki je na mah vse pokvarila. Zapazil sem, da imajo moški po vrsti vsi velike, srebrne verižice in svetle tolarje na lajbičih. To me je prepričalo, da so to ljudje iz tovarne, ki sopiha v dolini, in postal sem slabe volje. Mislil sem, kakor je mislil moj oče, da so to slabi ljudje. Zdaj sem se še tesneje skrtil za macesnovo deblo.

»Oh, bicke, bicke, kako je to lepo ...!«

Skupina ljudi se je ustavila in nekaj žensk je z iztegnjenimi, golimi rokami, v katerih so držale kruh in žem-

lje, začelo korakati proti moji majhni čredi. Čreda pa, ki ni bila vajena ljudi, se je odmaknila nazaj v goščavo, medtem ko se ženske niso dale odgnati in so še dalje silile za ovcami. Za bickami se je pognala tudi belo oblečena deklica z žemljo v rokah in mi je pri tem prišla že za hrbet, pa me še ni opazila. Deklica je bila malo večja od mene in je imela gole, bleščeče lakti. Na prsih je nosila velik rdeč nagelj. Ko sem jo tako videl stati med belimi brezami, se mi je zdela čudno lepa.

Tedaj me je deklica nenadoma zapazila.

»Poglejte, pastir!« je zaklicala vzradoščena proti skupini, ki je ostala na poti.

Na njene besede se je vsa družba obrnila proti meni in od zadrege mi je udarila vsa kri v glavo. Nekdo je vzkliknil:

»Poglejte, tako majhen pobič, pa že pase!«

Jaz sem nemo strmel v belo deklico, ki je stala pred menoj.

Ker se nisem ganil izza macesna, se mi je dekle začelo približevati. Njen obraz se je veselo smejal in kazala mi je dve vrsti svojih prebelih zob. Napadala me je volja, da bi pobegnul izpred nje in se skrtil v goščavi, toda neka topla notranja moč me ni pustila z mesta, zato sem ostal, kjer sem bil.

Dekle se je tedaj približalo macesnu in obstalo korak pred menoj, strmelo je nekaj časa vame s svojimi velikimi ogljenimi očmi, potem pa mi je nenadoma reklo:

»Zakaj se bojiš ...?«

Hotel sem ji odgovoriti, da se ne bojim in da me je le sram mojih bosih nog in moje revščine, pa nisem mogel spraviti besedice iz ust.

Nekaj časa sva si tako stala naproti in molčala. Skupina ljudi, kateri so se zopet pridružile ženske, ki so prej iskale ovac, je na gozdni poti tudi obstala in gledala vame in v deklico. To je trajalo mogoče precej časa, toda zame je bilo to soočenje le kratek blisk. Tedaj je na poti rekel ženski glas:

»Sram ga je, ker ni vajen toliko ljudi.«

Neki drug glas pa je rekel:

»Lenkica, daj mu nageljček, da bo tudi on vedel, da je danes prvi maj...!«

Tedaj je Lenkica, kakor je bilo deklici ime, vzela nagelj s svojih prsi in mi ga pomolila z dolgo bleščečo roko. Njene oči so pri tem globoko žarele in se zasadile v moje oči.

Jaz sem počasi vzela njen nageljček in se pri tem dotaknil njene roke. Ta dotik mi je čisto zmešal glavo. Na mah sem izgubil prisotnost duha in sem z nageljnom v roki zdirjal v bližnjo goščavo ter se tako skrila dekletu in skupini ljudi na cesti. Še zahvalil se nisem dekletu za prekrasni dar.

Ko sem bil v goščavi na varnem in sem vse premislil, me je skoraj postalo sram tega, kar sem storil. Toda družbi z deklico je menda to zelo ugajalo, zakaj slišal sem prešeren smeh. Nato je družba veselih ljudi začela peti neko pesem, ki je nisem razumel in ki sem ji prisluš-

koval z utripajočim srcem, dokler se ni izgubila visoko pod vedrim nebom tega zgodnjega dne.

Potem je skupina ljudi izginila na drugo stran vrha in jaz sem ostal sam s svojimi ovcami. V samoti sem potem pretehtal vsako besedo, ki sem jo slišal na vrhu. Beseda »prvi maj« je bila posebno poudarjena in zato se mi je vtisnila v spomin posebno močno. Saj sem tudi nagelj dobil od deklice za prvi maj.

Takrat vsega tega še nisem razumel, ker sem bil še premajhen. Bil je še v stari Avstriji. Pozneje sem šele zvedel, kaj pomeni prvi maj. V stari Avstriji delavstvo prvega maja ni smelo praznovati, kakor ga mi danes praznujemo. Praznovati so si ga upali le najbolj pogumni ljudje.

In med njimi je bila tudi tista deklica sredi zelenih brez, ki mi je podarila nageljnov cvet, čeprav me ni poznala in sem bil zanjo le ubog pastirček, ki je bicke pasel.

Od tistega jutra se ljudi iz črne tovarne v dolini in tudi same tovarne nisem več bal.

To je bil moj prvi Prvi maj.

VISJA MATEMATIKA

Korej se je strašno rad mudil na skladišču rudnika na Lešah. Vsak prosti čas je preživel na njem. Komaj je dočakal konca šole in komaj je zmetal vase to, kar mu je mati postavila na mizo, je že tekel na skladišče, pa naj je bilo vreme še tako grdo.

Na tem skladišču je bilo zmerom kaj novega in ves dan živahno. Za skladiščem je iz hriba zijal teman vhod v rudnik, pred njim pa se je razprostiral širok, raven prostor. Iz rudnika so venomer vozili železni vozički, naloženi s premogom ali z neporabno ilovico. Te vagončke je vlačila po ozkem tiru mala lokomotiva, ki je znala strašno piskati. V jamo so vlačili jamski les. To je šlo ves dan. Pri izmenjavi šihta je bila pri vhodu vedno velika gneča. Nekateri rudarji so se izgubljali v temno žrelo. Vsakemu je visela ob pasu karbidna svetilka. Drugi rudarji so prihajali iz jame vsi zamazani in mokri. In zopet je vsak imel za pasom svojo karbidovko. Korej je poznal vsakega rudarja, poznal je njegov korak, njegovo vedenje, ko se je spustil v jamo, in njegovo mežurkanje, ko je prišel na svetlo. Najbolj ga je zanimalo, ko so izginjali v jami dečki, ki so še pred kratkim hodili v šolo in so zdaj že delali v rudniku. Ti dečki so bili pravzaprav še njegovi tovariši. Zdaj so postali že veliki, čeprav mogoče niso bili večji od njega, to-

da vedli so se ponosno in so njega, ki je stal na kraju skladišča, skoraj prezirali.

Na prostranem skladišču je videl Korej premnogo podob, ki si jih je moral vtisniti v spomin. Tu se je odigravalo življenje cele rudarske naselbine. Življenje zadnje rudarske naselbine. Življenje zadnje rudarske bajte, ki se je skrivala daleč pod goro, je le malo odmevalo na tem prostoru. Na skladišču je delalo najmanj petdeset delavcev, ki so prekladali izvoženi premog na večje vagonce, te pa je potem večja lokomotiva odvažala na postajo. Vozniki so nakladali premog na vozove in ga vozili po široki cesti v svet. Ves dan so hodili rudarji, njihove žene in mali otroci z ročnimi vozički na skladišče, tovorili premog in ga odvažali. Tam na koncu skladišča, kamor so odlagali halvo⁷ iz jame, ki se je sesipala v globačo, so ves dan vrtali starci in starke, upokojenci, ter iskali med odpadki premog, ker si niso mogli kupiti čistega. Imeli so staro pravico, da so smeli brskati za premogom med odpadki. Ti stari ljudje večinoma niso imeli vozičkov kakor še aktivni rudarji, ker so bili zelo revni. Imeli pa so vsi majhne rudarske koše, ki so jih počasi polnili in kadar so bili polni, oprtali na hrbte ter odnašali proti rudarski naselbini. Ta ali oni teh starih ljudi že ni mogel hoditi brez palic, ker ga noge niso več nesle, po vseh štirih je lezel z nasipin. Stara Pandevka je glasno

⁷ Odval, nasipina, to je iz rudnika pripeljana jalovina (kamenje, ilovica itd.).

hropla, ko je vlekla svoj košek iz globače. Nekoč jo je Korej nemo opazoval. Tedaj je starka rekla:

»Pobič, pomagaj mi, da pridem na vrh. Letos je gotovo zadnjikrat...«

Korej ji je pomagal nesti koš na cesto in starka je odbergljala s počasnimi koraki. Še tisto zimo je res umrla.

Po nasipini so se po cele dneve igrali knapovski otroci. Včasih se je igral tudi Korej z njimi, toda le prerad se je tem igram ognil in je rajši igranje od daleč opazoval. Za take stvari je bil že preresen. Toda zelo rad je opazoval otroško igranje. Navadno so se otroci igrali rudniške škrate, skrivali so se za nasipinami in tovariši so jih odkrivali. Škrati so si navezovali dolge brade iz vresja in trave, včasih pa je kateri fant prinesel od doma pravo brado iz črnih las. Plazili so se po nasipinah in krulili, kakor je bilo včasih slišati iz podzemnih rovov. Takrat so deklice prestrašene odbežale po globači.

V Korejev spomin se je zelo zgodaj zapisalo to življenje revnega rudnika, ki je počasi admiral, ker je že več let primanjkovalo premoga, ali pa ga podjetnik, neki tuj grof, ni hotel več najti. Daleč pred njim, pred Korejem, je vstajala podoba mladega fanta s karbidno svetilko, z ožarjenimi nogami in s temnim gornjim telesom, ki se počasi sklanja proti vhodu v rudnik. Ta podoba je bila slika njegove prihodnosti.

Zelo rad je Korej opazoval voznike, ki so ves dan dovažali jamski les od vseh strani. Ti vozniki so bili različni ljudje, stari in mladi, visoki in majhni, pijani in trezni.

Nekateri so imeli lepe, site in rejene konje, ki so lahko zmagovali visoko naložene vozove, drugi so imeli vprežene prave marše⁸, ki niso bile za nikamor, a so jih vozniki kljub temu mučili s težkimi vozovi. Te konje so morali vozniki neprestano vzpodbujati z vpitjem in s kletvami.

Razen tega so biči in gorjače neprestano padale po hrbitiščih suhih mrh, da se je dlaka kar usipala od njih. Ko pa so vprege dosegle skladišče in so vozovi prišli na raven svet, so se vozniki ustavili in se široko razkoračili. Tedaj se vozniki z maršami niso razlikovali od onih, ki so imeli vprežene debele konje. Oblastno so koračili okrog vozov in začeli sipati konjem zdrob, ki so ga imeli s seboj v vrečah. Korita so bila že pripravljena na skladišču. Korej je tedaj mogel opaziti razliko, da so nekateri vozniki sipali skoraj samo zrnje, koruzo in oves, medtem ko so nekateri vozniki pokladali le zrezano seno in slamo brez zrnja. Ko so živali jedle, je bilo na skladišču vedno zelo živahno. Konji so prhali in kopali s kopiti ter bili za muhami, pozimi pa se je od njih kadil sopuh.

Tako je šlo dan za dnevom in na skladišču nikoli ni bilo dolgčas.

Les, ki so ga dovažali vozniki, je prevzemal Korejev oče, ki je pred kratkim napredoval za lesnega manipulantta. Zato je vsak voz lesa šel skozi njegove roke. Pomagal mu je še kak fant, ki je bil za tekača. Medtem ko so voz-

⁸ suhe, medle konje

niki kotalili hlode raz vozove in preden so ga rudniški delavci poravnavali na stoge, ga je oče sproti meril. To se je godilo tako, da je tisti tekač vsak hlod sproti prestregel z ogromnimi škarjami, ki jih je natikal na hlode in potem glasno vpil proti očetu:

»Dvaindvajset... triindvajset... petindvajset... trideset... triintrideset...!«

To je bila debelina hlodov in oče jo je sproti zapisoval v majhno knjižico. Kakor oni, ki je meril s škarjami, je tudi oče na ves glas ponavljal klicane številke in zapisoval. Zatorej je ves dan odmevalo po prostranem skladišču:

»Dvaindvajset... triindvajset... petindvajset... trideset... triintrideset...!«

Kadar je bil voz izmerjen in zapisan, torej prevzet, je oče iztrgal iz knjižice kopijo in jo priložil vozniku, ki jo je shranil za svojega gospodarja. Na podlagi teh prevzemnic so potem lesni trgovci obračunavali z rudnikom.

Za marsikoga je bilo to klicanje številčk mogoče dolgočasno, toda za Koreja ni bilo pusto; zdelo se mu je kakor pesem. Vedno so mu zvonile po ušesih tiste številke, in kadar je bil sam kje na koncu skladišča, je začel polglasno ponavljati:

»Dvaindvajset... triindvajset... petindvajset... trideset... petintrideset...!«

Včasih se je zgodilo, da je moral Korej pri meritvi lesa tudi pomagati. To je bilo takrat, kadar je bil tisti tekač trenutno kje zadržan. Takrat je Korej zagrabil za škarje,

se široko razkoračil in začel meriti, zraven pa je na ves glas kričal:

»Dvajset... triindvajset... petindvajset... osemindvajset... trideset...!«

Imel je dobre oči in, kar je bilo še važnejše, imel je tudi dobre noge in je znal hitro odskakovati s hloda na hlod. Oče je bil z njim zadovoljen in je tu in tam glasno zamrmral:

»Vidiš, iz tebe pa še utegne biti kaj...«

Korej je težko čakal, da bo stopil iz šole, zakaj v svoji notranjosti je ves gorel za rudnik. Mogoče bo zaposlen na skladišču in tedaj se nihče ne bo smel obenj obregati, kakor se je to sedaj včasih godilo. V jamo ga je tudi vlekel, toda najbolj ga je vlekel zaslužek, ki ga je čakal. Zakaj njegova mati je vedno tarnala, da ne more izhajati z očetovo plačo. Ko bo on, Korej, postal velik mož, bodo doma laže izhajali.

V takih sanjah so minevali dnevi in tedni. Po skladišču so odmevali koraki sklonjenih rudarjev, vzkliki prešernih voznikov, kletve paznikov, vzdihni upokojencev, ki so umirali na nasipinah, ter enakomerni glasovi merilcev lesa:

»Dvajset... triindvajset... petindvajset... osemindvajset... trideset...!«

Nekega dne je Korej spet opazoval, kako merijo in prevzemajo jamski les. Stal je tik očeta in strmel v njegovo delo in poslušal njegov glas. Ko je tako gledal mimo njegove roke v knjižico, se je prestrašil. Zapazil

je bil namreč, da njegov oče ne zapisuje števil, ki jih je tekač klical in ki jih je sam oče ponavljal.

Oče je vpil skoraj navdušeno:

»Dvaindvajset ... petindvajset ... osemindvajset ... trideset ...!« toda njegova roka je mehanično zapisovala:

»Petindvajset ... sedemindvajset ... trideset ... dvaintrideset ...«

Nekaj časa je Korej pridrževal sapo, potem pa je prestrašeno vzkliknil na ves glas:

»Oče, vi ne zapisujete prav ...!«

Mere, ki jih je oče zapisoval, so bile vedno za dva centimetra večje od onih, ki sta jih s tekačem na glas klicala.

Namesto da bi oče upošteval Korejevo opozorilo, se je razburil in zakričal:

»Prekleti smrkavec, če se mi ne izgubiš pri tej priči, ti bom eno prisolil!«

In že je zamahnila njegova roka proti Korejevi glavi. Korej je ves preplašen odskočil in le malo je manjkalo, da je ni izkupil. Očetov glas ga je prepričal, da se ni šaliti, zato se je poparjen izgubil s skladišča in odtaval proti domu. Doma je bil ves tih in spremenjen, tako da ga je mati zaskrbljeno vprašala: »Kaj pa ti je ...?«

Korej se je lagal, da mu ni nič, čeprav ga je dogodek na skladišču hudo tiščal.

Opoldne je prišel oče domov in se grdo držal. Mati mu je potožila, kakšen je fant. Ko sta še nekaj na samem govorila, se je oče nasmehnil proti Koreju in dejal:

»Ti fant, ne vtikaj se v stvari, ki te nič ne brigajo. Drugače bova oral. Kar si videl na skladišču, to je višja matematika, ki je ti še ne razumeš. Kadar boš večji, jo boš razumel ...«

Potem je po kratkem premisleku še važno dodal:

»In da nikjer nič ne zineš ...«

Korej je dobro vedel, kaj to pomeni, zato je seveda molčal. Tembolj pa je pri sebi tuhtal, kaj je s to višjo matematiko, ki je niti v šoli ne uče. Zaradi tega dogodka se je odslej skladišča nekoliko ogibal, to se pravi, ogibal se je mesta, kjer je oče prevzemal dovoženi jamski les. Le od daleč mu je zvenelo na ušesa tisto enakomerno vpitje: »Dvajset ... dvaindvajset ... petindvajset ... osemindvajset ... trideset ...!«

Vendar zdaj to klicanje ni bilo več podobno tisti pesmi, ki jo je prej tako navdušeno poslušal.

Nekega dne pa je Korej nenadoma zvedel za tajnosti te »višje matematike«. Čisto nenadoma. Zgodilo se je to pravzaprav ponoči, ko je to odkritje najmanj pričakoval.

Njegov oče je imel navado, da je včasih, na primer kako nedeljo zvečer, izostajal in se vračal pozno ponoči nekoliko dobre volje. Mati je bila takrat vselej nemirna in nikoli ni šla spat pred očetovim prihodom, čeprav ga je morala čakati tudi čez polnoč. Včasih je med čakanjem bridko jokala. Zaradi nje tudi otroci navadno niso mogli spati.

Korejev oče pa je nekega večera dejal materi:

»Nocoj me pa ne bo domov.«

»Zakaj?« se je ustrašila mati.

»Zato, ker me je Šepul povabil ...«

Šepul je bil tudi eden izmed lesnih trgovcev, ki so rudniku dobavljali jamski les.

Mati je bila tisto noč drugačna kakor prejšnjekrati, kadar je oče izostajal. Ni ga čakala, ampak se je ulegla in mirno zaspala. Oče se je šele proti jutru vrnil domov in je bil zelo dobre volje. Na ves glas se je smejal in neprestano hvalil:

»No, ta Šepul, ta pa drži besedo, moram reči. In tudi izkazal se je. To bi ti morala biti zraven ...«

Oče je prinesel s seboj liter vina in pol gnjati. Oboje je položil materi na posteljo in se zraven zagonetno režal.

»Poglej, tudi nate ni pozabil. To je za ženo, je rekel, ko sem odhajal.«

Mati je molčala, ko da bi jo bilo sram.

Nato je oče legel in se zopet smejal ter govoril sam s seboj.

»Izkazal se je, izkazal, pa se je tudi lahko izkazal ... Ali naj mu zastonj pišem tiste cifre ... kaj? Vsak mesec znese to par tisoč ...«

In ko da bi hotel potlačiti slabo vest, je mrmral vedno bolj zaspan:

»Kaj me to briga, saj drugi tudi tako delajo ... Že od nekdanj delajo tako ...«

Potem je zaspal.

Ko je oče prišel domov, se je Korej prebudil in je potem slišal vsako njegovo besedo. Delal pa se je, ko da bi

bil še dalje spal, a je v resnici na tihem prisluškoval. Slišal je tudi, kako se je mati nerodno pregibala po postelji ter čez nekaj časa rekla:

»Oh, da bi to le tiho ostalo ...!«

Toda tega vzdihla oče že ni več slišal, ker je smrčal.

Korej dolgo ni mogel napraviti kekega sklepa iz tega, kar je bil slišal. Šepul je bil lesni trgovec in poleg tega še gostilničar ter je bil na glasu kot zelo podjeten mož. Toda počasi se je Koreju le zasukalo. K temu mu je največ pripomogel materin vzdih ... Ali ni morda Šepul očeta pogostil zato, ker mu pri prevzemanju blaga piše višje mere ...? Hudirja ...! Dečku se je zavrtelo v glavi in njegovo telo je na mah oblil mučen znoj. Kakor v pijanosti se je obračal po postelji in po ušesih so mu zvonile številke:

»Dvajset ... dvaindvajset ... petindvajset ... osemindvajset ... trideset ...!«

Korej je tisto noč odkril »višjo matematiko«.

DOBRO JUTRO

Tudi pri nas je bila utrakvistična šola, to se pravi dvojezična šola, v kateri je bila v prvem razredu učni jezik slovenščina, medtem ko je od drugega razreda dalje bila učni jezik nemščina. Slovenščina je ostala le še učni predmet. To pa je bilo le takrat, ako se je zanjo priglasilo dovolj učencev. Ako učencev ni bilo dovolj, tedaj je dvojezičnost ostala le na papirju. Učitelji na naši šoli so bili večinoma nemčurji, nemški hlapci, zato so skrbeli za to, da za pouk slovenskega jezika ni bilo dovolj učencev. Pouk na šoli se je nehal navadno ob štirih popoldne, slovensko uro pa so dali od štirih do petih. Učenci so bili že izmučeni, mnogim se je mudilo domov na pašo ali na kako drugo delo in zato se niso priglašali na slovensko uro.

Razen tega so znali učitelji še na drug način priskutiti slovenski pouk. Ob vsaki priložnosti so govorili otrokom, da naj se le pridno uče nemškega jezika, ker bodo z njim v življenju daleč prišli. Imeli bodo mnogo lažji kruh. Zakaj s slovenskim jezikom se nikamor ne pride. Če znaš samo slovenski, si sposoben kvečjemu za kakega hlapca ali težaka. Taka stalna propaganda se je otrok seveda morala prijeti. Ni pa se oprijela le otrok, ampak se je premnogokrat oprijela tudi staršev samih. V resnici je bilo v praktičnem življenju takrat tudi res tako, kakor so

trdili naši učitelji. S slovenščino nisi nikamor mogel, ker so naš jezik takrat povsod preganjali.

Zato se je večkrat zgodilo, da sem bil pri slovenski uri edini učenec. Moj oče mi je namreč zabičeval, da moram brezpogojno k slovenski uri. Ako ga ne bi ubogal, bi me bil nabil. Z enim samim učencem se pa učitelj ni hotel ukvarjati. Tako je dvojezičnost naše šole največkrat sama po sebi prenehala in oblast je dosegla svoj smoter.

Nekega dne smo dobili novega učitelja, ki ni znal ali ni hotel znati slovenski, dasiravno je imel slovensko ime. Dotihmal smo otroci v šoli slovenski molili, slovenski pozdravljali, s prihodom tega učitelja pa se je vse to nehalo. Najprej smo se morali naučiti nemški moliti pred poukom in po njem. V nekaj dneh smo to že znali. Potem smo se začeli učiti nemškega pozdravljanja. Imeli smo dolge vaje:

»Dobro jutro – Guten Morgen!«

»Dober dan – Guten Tag!«

»Dober večer – Guten Abend!«

Hodili smo mimo učitelja in ga pozdravljali v nemščini. Ko nam je to že gladko šlo, nas je pohvalil in rekel:

»No, zdaj ste šele postali ljudje.«

Na cesti nam pa nemško pozdravljanje ni šlo tako gladko iz ust kakor v šoli. Učiteljstvo smo seveda takoj vsi nemško pozdravljali. Drugače pa je bilo, kadar smo srečavali domačine in znance. Pri teh srečavanjih nam nemška beseda nikakor ni hotela iz ust. Bilo nas je skoraj

sram nemškega pozdravljanja. Počasi pa se je nemško pozdravljanje le udomačilo. Jaz sem sam imel s to rečjo sila težaven položaj. Doma mi je oče spet zabičeval, da na cesti nikakor ne smem nemški pozdravljati, ampak slovenski. Grozil mi je s prizemnikovcem, ako ga ne bom ubogal.

»Na cesti učitelj nima kaj ukazovati!« se je drl nad menoj. »V šoli ga ubogaj, na cesti ga pa ni treba.«

V šoli me je pestil pa učitelj, ki je takoj zvedel, če ga na cesti kak šolar ni ubogal. Imel je na žalost že med učenci take, ki so se mu prilizovali in mu nosili pošte. Kratko in malo šola je imela le uspeh. Čez kakega pol leta je naša šola vseprek pozdravljala nemški, čeprav je bil naš kraj popolnoma slovenski in sta tu živeli le dve nemški družini. Če je kak tujec prišel v naš kraj, je moral dobiti vtis, da je prišel v nemški kraj.

Tudi mene se je ta šolska novotarija naposled oprijela kljub temu, da je doma oče rohnal proti njej na vse pretege. Bil sem že toliko razvit, da sem ljudi poznal, kdo izmed domačinov drži z Nemci, kdo pa s Slovenci. Če sem srečal na cesti kakega Slovenca, sem ga pozdravil po slovensko, če sem srečal pa kakega nemškega privrženca, sem ga redno pozdravljal po nemško.

Tako sem tudi jaz postal človek in koroška šola je imela uspeh na celi črti.

Nekega zgodnjega jutra sem gnal živino na pašo. Takrat sem bil z novim šolskim duhom in napredkom že prepojen. Ura je bila mogoče šele štiri zjutraj in po do-

linah je bilo še vse polno megle. Po tleh je bilo rose kakor vode in, ker sem bil bos, me je skoraj zeblo. Živino sem moral napasti do šole. Take zgodnje ure so bile zame zelo hude in na pol zaspan sem se nevoljen pomikal za živino. Sreča je bila zame le, da je bila tudi živina še lena, neprespana in se ni dosti zmenila za okolico, ampak se mirno držala navajene poti. Počasi je korakala živina, menda kakih osmero glav, proti pašniku. Razen topotanja živinskih korakov ni bilo slišati nobenega drugega glasu, le nekje daleč so peli petelini.

Tedaj sem na poti pred seboj nenadoma zagledal prikazen, ki se je nisem prav nič razveselil. Ta prikazen ni bila nič drugega kakor gosposko oblečen človek, ki je imel ogrnjen dežni plašč in mi je počasi korakal naproti. Srečati gosposkega človeka ob tej zgodnji uri, je bilo res več ko nenavadno. Kdo ve, kaj ga je prignalo sem? Ali je namenjen mogoče k nam? Zaman sem skušal razsoditi, kaj mi je vrglo na pot tega gospoda.

Nisem pa še dobro končal s temi mislimi, ko me je začelo gristi nekaj drugega. Tega človeka bo treba pozdraviti. Na vsak način pozdraviti! Toda kako, slovensko ali nemško? Tako sta se v moji notranjščini začeli boriti med seboj šolska vzgoja in domača vzgoja. Tujec je bil po vsej podobi Nemec. Mogoče je bil iz bližnjega letovišča in se sprehaja že ob tej zgodnji uri. Saj letoviščarji niso vsi pri zdravi pameti. Toda kaj, če bi tujec bil Slovenec? Kaj naj torej storim? Nisem se mogel odločiti, ker

me je navzlic šolski vzgoji le bilo še sram nemški pozdravljati.

Razdalja med tujcem in menoj je bila vedno manjša. Postal sem vedno nemirnejši, čim bolj se mi je tujec približeval. Zakaj je nisem takoj pocedil pod cesto v grmovje, brž ko sem ga zagledal, sem si očital. Zdaj je bilo na žalost že prepozno in bi ne bilo posebno olikano, ako bi to storil. Tedaj sem upal, da se bo v zadnjem hipu še izognil živini, toda tudi to upanje mi je splavalo po vodi, zakaj tujec se živini ni izognil, pač pa se mu je živina izognila v velikem ovinku. Sedaj sva bila že čisto blizu skupaj. Mene je spreletavala vročina. Vrh tega sem imel še grozen občutek manjvrednosti, tujec je bil lepo oblečen, medtem ko sem bil jaz sirotej in še bos. Gotovo sem bil ves rdeč v lice, ko sva prišla vstric. Tedaj mi je prišlo iz ust kar samo od sebe:

»Guten Morgen ...!«

Moj glas je bil svečan, podložniški in srce mi je pri pozdravu zelo močno utripalo. Tujec bo gotovo zelo zadovoljen in neko toplo čustvo me je navdajalo.

Toda nenadoma se je pred menoj zrušil ves svet. Tujec je zasukal glavo proti meni, da sem mogel videti njegove oči. Te oči so bile ponižujoče, obsojajoče. Z močnim značilnim glasom je tujec odzdravil po slovensko:

»Dobro jutro, mladi gospod!«

Vse, kar sem v naglici mogel zapopasti, je bilo zame udarec po glavi. Mahoma se mi je od doživete sramote stemnilo pred očmi. Bil sem tako neznansko ponižan,

da bi se bil najrajši pogreznil na dno pekla. Lovil sem sapo kakor utopljenec.

Tujec je šel dalje po poti in jaz si nisem upal pogledati za njim. Komaj sem čakal, da so njegovi koraki utihnili pod bregom, ki se je nagibal proti domači hiši.

Takoj me je zaskrbelo, če tujec morebiti le ne gre k nam po kakih opravkih in bo očetu povedal, da sem ga po nemško pozdravil. To bi me stalo nekaj udarcev s prizemnikovcem. Toda sramota, ki sem jo doživel, je bila močnejša od strahu pred očetom. Priznal sem si, da sem kazni celo zaslužil, če bi me doletela.

Pravkar doživelo ponižanje me je temeljito in na mah poučilo, kako prav je imel moj oče, ko je rohnel proti vpeljavi nemškega pozdravljanja v šoli. Sprevidel sem, da sem tej potujčevalni novotariji tudi jaz podlegel. Spoznal sem, da sem v važnem trenutku zatajil samega sebe, svoj rod in svoj dom. Če bi tega ne bil storil in bi bil ubogal očeta, bi te velike sramote nikdar ne doživel. Moje dejanje je bilo grdo. Tega me je naučil tujec, ki ni bil tujec, ampak človek našega rodu, ki se ni sramoval slovenskega pozdrava, čeprav je bil nedeljno oblečen.

Ko sem vse to čisto jasno spoznal, sem si globoko oddahnil in v moji notranjosti se je odluščilo nekaj težkega in ogabnega in odplavalo od mene. Sedaj sem dihal mnogo lažje. Ko sem stisnil iz srca zadnjo tesnobo, sem zažehl pesti in se v mislih zarekel:

»Moj rod, nikdar več v življenju te ne bom izdal ...!«

Pri tej prisegi je vstajalo na vzhodni strani svetlo jutro, ki je bilo zame, kljub veliki sramoti, katero sem bil pravkar doživel, stokrat svetlejšo in stokrat veličastnejšo, kakor so bila vsa moja jutra dotihmal.

POTOLČENI KRAMOH

V našem kraju je grda šega, da si ljudje radi dajejo priimke. Zasmehljive, poniževalne, sramotilne in včasih tudi čisto neumne priimke. Včasih so taki priimki zelo duhoviti, včasih pa so neumni in brezsmiselni.

Priimke smo si začeli dajati že v šoli, ko smo bili še čisto majhni. Kdo ve, zakaj smo to delali. Ti priimki so se potem držali ljudi tja do groba. Pravo ime se je pozabilo in veljal je le priimek.

Spominjam se majhnega dečka, ki je bil moje starosti in s katerim sva vsa leta hodila skupaj v šolo. Bil je sirota brez staršev in za rejenca pri nekem bogatem kmetu. Bil je čisto majhen kakor krogla in čisto bel. Imel je bele lase, bele obrvi, belo kožo, in ker je nosil tudi hodno obleko, ki je bila bela, kadar je bila oprana, je bil deček podoben kepi snega. Njegova bela podoba mi je zrasla s prvimi spomini moje mladosti. S temi prvimi spomini pa je zrastel tudi njegov priimek, čuden, nerazumljiv priimek. Rekli smo mu: Potolčeni kramoh. Navzlic nerazumljivosti tega priimka smo ga vsi klicali tako. Vedeli smo le toliko, da je v tem priimku nekaj posmehljivega in žaljivega. Poudarek priimka je bil na besedi kramoh, ki je pomenila nekaj tujega, nekaj hudega, kar bi utegnilo biti v zvezi s hudobnim duhom. Prva beseda Potolčeni je bila najbrž v zvezi z njegovo majhno, zgrbljeno postavo.

Deček je bil na svoj priimek zelo hud. Čudno pa je bilo, da je bil kljub svoji neznatnosti tako hud in da so se ga bali veliko močnejši tovariši. Edino mene se je bal v razredu, vsem drugim pa je bil kos. Kadar je čul svoj priimek, se je zmerom stresel, ko da bi pogoltnil kako kost. Glasno in javno se proti priimku nikdar ni pritoževal, le gorje tistemu, ki ga je tako imenoval. Po cele dneve je oprezal, da ga je dobil v svoje pesti in ga premlatil.

Kadar smo se igrali »piške in jastreba«, je bil navadno za jastreba. Če ga je kaka piška izzvala z njegovim priimkom, jo je gonil tako dolgo, da jo je ujel in potem jo je včasih tako premikastil, da je začela vpiti na pomoč. Prav zato, ker so šolarski tovariši vedeli, da ga priimek tako boli, so ga še huje izzivali.

Nekoč je bil zopet za jastreba. Jaz sem bil piška in lovil me je ob potočku, ki je tekel med jelševjem. Pri tem sva se počasi oddaljevala od drugih tovarišev. Imel sem dolge noge in mi ni bilo nič skočiti čez potok, medtem ko on tega ni mogel, in kadar se je pognal čez vodo, je navadno štrbunknil vanjo. Takrat sem se mu na ves glas režal, kar ga je še huje jezilo.

»Šleka pac!« sem vpil z druge strani potoka. To je bila otroška psovka, ki ga je zelo bolela.

Tedaj se je beli deček ves srdit zagnal čez vodo, se skobacal na drugi breg in skoraj bi me bil dobil, ako bi jaz ne bil urno odskočil in se zopet zagnal nazaj na drugi breg potoka. Njegova urnost me je naravnost zastrašila, Tedaj sem zavpil proti njemu:

»Potolčeni kramoh, skoči na ta breg, če moreš!« In še nekajkrat sem ponovil:

»Potolčeni kramoh, Potolčeni kramoh!«

V mojih besedah je bilo takrat gotovo več zlobnosti kakor pa razposajenosti. To je čutila tudi bela kepa na onem bregu. Nenadoma se je ta kepa zaustavila za neko jelšo in se nehala poganjati za menoj. Široki rokavi njegove hodne obleke so nehali mahedrati v zraku.

»Skoči, Potolčeni kramoh!« sem še enkrat zaklical čez vodo.

Toda bela kepa se tudi zdaj ni premaknila. Občepela je za neko jelšo in beli obraz je bil skrit za grmovjem, da ga nisem mogel natančno videti. Bilo je podoba, ko da si je zvil nogo ali se zbodel na kakem železju. Tedaj me je zaskrbelo.

»Kaj pa ti je?« sem zaklical sočutno na oni breg,

Toda tudi zdaj ni bilo nobenega odgovora z one strani.

Zdaj nisem več vzdržal, ampak sem skočil na drugi breg in pristopil k beli kepi ter rekel:

»Cencelj, kaj pa ti je?« Poklical sem ga s pravim imenom.

Doli za potokom se je krik najjinih tovarišev zmerom bolj oddaljeval in bila sva čisto sama.

Tedaj je beli deček dvignil obraz k meni. Videl sem, da so njegove oči polne bledih solza in da me te oči presunjeno gledajo. Potem sem zaslišal njegov poltihi glas:

»Zakaj mi tudi ti praviš Potolčeni kramoh ...?«

Njegov glas je bil trpek, kakršen še nikoli ni prišel iz njegovih ust. Ni bil podoben ne glasu prošnje, ne molitve, ne kletve. Slišal sem pa iz njega še neki drug prizvok. Zdelo se mi je, da je rekel:

»Zakaj me tudi ti zmerjaš za Potolčenega kramoha? Gotovo zato, ker sem velik, zapuščen sirotej...«

Čisto majhen, nebogljen in skrčen je čepel za grmovjem. Njegova hodna obleka je bila pokrita z velikimi zaplatami, ki jih tja ni prišla materina, ampak neka tuja roka.

Tedaj se mi je močno zasmilil. V mojem srcu se je nekaj utrgalo in šele nato sem mu mogel stisniti roko in mu vroče reči:

»Cencelj, jaz ti nikoli več ne bom tako rekel.«

Mogoče je prišlo to iz mene kakor prisega.

Mali beli deček me je pogledal z očmi, ki so bile polne nejevere. Dolgo je tako gledal v moj obraz. Ta ga je najbrž prepričal, da govorim resnico, da mi gre od srca, zato me je čez nekaj časa prijel za roko in dahnil s komaj slišnim glasom:

»Ali mi res ne boš nikoli več tako rekel?«

»Nikoli več, Cencelj!« sem ponovil še enkrat in zdaj mi je bilo mnogo laže. Nato sem še hitro dostavil: »In če ti bo kdo še tako rekel, ga bom nabil; le verjemi mi.«

Prijela sva se za roke in skupaj zapustila samotni kraj ter se tako pridružila tovarišem, ki so se igrali niže ob potoku. Med nama tedaj ni bilo nobene sence več.

Prenekateri tovariš je potem občutil moje pesti, če je kdaj izustil priimek Potolčeni kramoh.

BOLEČINA

S šestimi leti sem začel hoditi v šolo. In sicer na zimo, kakor je bila takrat navada. Moji starši so bili najemniki neke grofovske kmetije, ki je ležala uro hoda od šole na lepem hribu, ki se je imenoval Kogelnik. Tudi kmetija, na kateri smo bili najemniki, se je imenovala tako. Na hribčku za hišo so rastle tri mogočne, nekaj sto let stare lipe in s tega mesta se je videla vsa naša dolina kakor odprta knjiga. Sredi te doline je bila vas in sredi vasi je bila šola. Vse je bilo videti tako natanko, ko da bi bilo na dlani pred teboj.

Toda naša takratna šola me nikakor ni pritegnila. Nasprotno, šola me je odbila in se mi priskutila. Učitelj je bil mrk in hudoben in je ob vsaki priložnosti grozil z ogromno habino⁹. Za najmanjši prestopok si jo dobil po rokah ali pa po zadnjici. Vse, kar je bilo zvezano s to šolo, mi je bilo predolgočasno. Tudi z župnikom je bilo tako kakor z učiteljem. To so bili stari časi.

Nekaj časa sem se z jokom branil šole. Vsako jutro, kadar je bilo treba iti v šolo, se je iz naše hiše razlegalo moje vpitje. Mati mi je navadno zlepa prigovarjala ter me pōleg drugega še z raznimi darovi spravljala od hiše. Kadar vse to ni pomagalo, je skušala napeti tudi os-

⁹ pol šiba pol palica

trejše strune. Toda tega se jaz nisem bal, ker sem jo poznal, da ni zmožna storiti kaj hudega.

Nekega jutra pa je moj oče napravil konec tej komediji. Zahteval je, da grem v šolo in da se naučim kaj koristnega za življenje. Ko je sam bil mlad, ni hodil v šolo, vendar se je za silo doma naučil brati in pisati. Tega jutra torej mi jih je s težko šibo naložil po zadnjici, da sem kričal kakor obseden. Pomagalo pa je, zakaj od tistih dob se nisem več upiral hoditi v šolo.

Dvakrat sem se že prvo leto upal rešiti šolske more.

Enkrat podzavestno, brez kakih lastnih zaslug in celo brez kakega namena. Takrat je namreč že čisto malo manjkalo, da nisem zmrznil. Nekoč je pritisnil zelo hud mraz, in to tedaj, ko so bili dnevi najkrajši. Šola se je nehala ob štirih popoldne, in preden sem prišel do doma, je dan že stisnila tema. Cesta, ki je vodila iz doline do nas, je bila znan saninec z gore v doline in je bila takrat polna voznikov. Bilo je zelo nevarno hoditi po njej. Vedno sem se moral izogibati vpreg, ki so drvele po sanincu v dolino. Vozniki so s parom konj hkrati vlačili po deset kubikov lesa v dolino in še več. Šlo je, da se je kar kadilo po cesti. Konji so imeli kraguljčke in so cingljali, da se je slišalo daleč po gori. Toda še to je bilo komaj. Kakor hitro sem zaslišal kraguljčke, sem že skočil za cesto in bil je tudi že zadnji čas, da sem se rešil in nisem prišel vpregi pod noge. Šlo je kakor divja jaga navzdol po planini. In to izogibanje se je potem ponavljalo vso pot do našega doma.

Tako sem nekoč odskočil iz saninca v visok sneg in obtičal pod mlado smrečico, ki ji pri nas pravimo tudi koš. Pod takimi koši prezimuje navadno divjačina, zajci in srne, ker pod njimi ni snega. Zlezal sem pod vejevje in našel prijetno, okroglo zatišje, v katerem je bilo skoraj toplo. Naslonil sem se na deblo smrečinke in postalo mi je mahoma zelo prijetno. Pravzaprav se mi ni nikamor mudilo, ker so ravno ob tej uri drveli vozniki po sanincu v dolino in je bilo treba venomer odskakovati. Zato je bilo naravnost pametno počakati tukaj na varnem, da bo vozniški vihar zdrvel mimo.

Vse okrog mene je bila globoka, bela zima. Na povešenem vejevju je ležal debel sneg in tam, kjer je bila z njim pokrita tudi zemlja, ga je bilo skoraj en meter. V svojem zatišju sem sedel, kakor da bi bil v kakem globokem škafu. Okrog škafa je pritisikal divji mraz s tako silo, da je sproti vse ledenelo, v zatišju pa je bilo skoraj toplo. Zato se mi ni mudilo iz njega ter sem se rajši, kolikor se je dalo, udobno zleknil.

Roke, ki jih na cesti od mraza skoraj nisem čutil, sem zdaj skrtil pod jopič, da so postale tople, glavo sem potegnili globoko med ovratnik in začel počasi in globoko dihati. Moje misli so postale težke in čisto nedoločno sem se še zavedal, da ne smem dolgo počivati, ako nočem pričakati popolne teme. Kmalu pa me je prešinila prijetna utrujenost, ki se ji nisem mogel dolgo zoperstavljati. Misli, ki so me opominjale, da moram nazaj na cesto, so bile zdaj podobne le še slabotnim iskram, ki jih je

bilo vedno manj, čimbolj mi je telo prešinjala toplota. Potem se je okrog mene vse potopilo v praznino ...

Zavedel sem se šele, ko me je zgrabila močna roka in me potegnila iz koša ter postavila na cesto. Bil sem že precej trd, ko se je to zgodilo. Ko sem odprl oči, se je noč že sklonila nad saninec. Roka, ki me je posadila na cesto, je bila očetova roka. Ker me ni bilo pravočasno domov, me je oče šel iskat in me je pravzaprav čisto slučajno iztaknil pod mojim košem. Izdalo me je vališče v snegu, ki sem ga napravil, ko sem odskočil s ceste. Rešil me je v zadnjem hipu, ker sem bil že na pol nezavesten.

Po rešitvi me je oče na rokah odnesel domov, ker se sam skoraj nisem mogel gibati. Ko sva vstopila v sobo, me je postavil pred mater in rekel:

»Tu ga imaš, mati!«

Več ni govoril, poznal pa sem ga po očeh, da je jezen in da bi me bil najrajši nabil, ker sem mu napravil tak strah.

Mati ni mogla ničesar reči, tako je bila prestrašena. Jaz sem le počasi prihajal k sebi. Ko sem se najedel, tedaj mi je prišlo iz vsega srca:

»Oh, zdaj bom moral spet v šolo...«

Smrt pod košem bi mi bila slajša kakor pa nepriljubljena šola.

Prišla je pomlad. Sneženo vodovje je že davno zbučalo v dolino, ki je bila zdaj vsa prerrojena. Saninec, po katerem sem hodil cele mesece, se je spremenil v lepo gozdno pot, ki jo je obdajal košat gozd, napravljen iz sa-

mih zelenih kit. Ta pot je bila zdaj podobna raju. Ptice vseh vrst so jo opevale od vseh strani, sam gozd pa je dihal tako močno, da sem lahko slišal njegova nevidna pljuča.

Ljubil sem pot, ki me je vodila v šolo, šole same pa se še nisem navadil in sem jo še zmerom sovražil.

Nekega dne pa se je zgodilo nekaj, kar bi me utegnilo rešiti nadaljnjega obiskovanja vaše šole. Bil je četrtek, edini šole prosti dan v tednu. Zgodaj popoldne sem moral odgnati živino na pašo, na pobočje strme poseke, ki je visela nad našim domom. S te poseke sem videl vso dolino razgrnjeno pred seboj. Bila je vsa polna sonca. Vas, ki je bila pogreznjena v ta sončni mir, mi je svetlikala naproti s svojimi okni. Kar me je motilo pri tej lepi podobi, so bila šolska okna, ki so se svetila tako močno, da so zlomljeni sončni žarki segali celo do mene na poseki.

Pravkar sem zopet strmел proti dolini, ko se je nena doma zelo močno pokadilo iz hiše, kjer je bila gostilna. Dim se je kmalu dvignil iznad strehe, toda za njim je švignil iz nje košat plamen. Nisem utegnil, da bi se dobro oddahnil, ko je bila že vsa hišna streha v plamenih. Od hiše je plamen preskočil na hleve in gospodarska poslopja, in kakor bi trenil, je bilo vse v ognju. Plamen je gorel skoraj prozorno, svetlo in je dajal le malo dima. Poznalo se je, da je bila pomlad in da so bile parme prazne.

Preden sem si utegnil dobro ogledati požar v gostilni, je gorela že tudi sosednja hiša, ki je pripadala veliki kmetiji. Tu je nastal velik plamen, ker je bilo poslopje zelo

obširno. Sedaj je v vasi postalo živahno. Slišati je bilo, kako moka živina in kako kričijo ljudje. Zdelo se mi je, da čujem tudi svinje kruliti. Vmes je sumljivo pokalo, ker so vaščani začeli gasiti in polivati strehe poslopij, ki se jih še ni prijel ogenj. Skozi vas je tekel močan potok. Kmalu sem razložil, da ljudje od vseh strani derejo v vas na pomoč.

Nesreče, ki se je razvijala pred mojimi očmi, se nisem v polni meri zavedal, ker sem bil še premlad in ker sem šele prvič v življenju videl požar. Vse skupaj se mi je zdelo bolj zanimivo kakor pa strašno. Z vasjo, razen po šoli in cerkvi, naše življenje na planini nikakor ni bilo povezano, zato me nesreča ni posebno skrbela.

Požar se je z neverjetno naglico širil na vse strani. Še preden je pogorela kmetija pod gostilno, je gorela tudi že sosednja hiša in kmalu za njo hlev. Ko še to ni bilo upepeljeno, je plamen že sedel na mlinu, na žagi in na kovačnici, poslopjih, ki so se raztegovala ob potoku pod cerkvijo. Od žage je plamen skočil na cerkveno streho in kmalu je gorela cerkev z visokim ognjem. Najprej je pogorela streha na cerkveni ladji, potem je pogorela streha na pokopališčnem zidu, ki je obdajal cerkev, potem mrtvašnica in nazadnje se je vnela streha na visokem gotskem zvoniku.

S cerkvijo smo bili tudi mi planinci bolj povezani kakor z drugimi stavbami v vasi. Tudi jaz sem že nekaj let hodil s starši v cerkev, ki se mi je dopadla, kadar v nji ni bilo premrzlo. Bila je lepo poslikana, na oltarjih so se vi-

dele lepe, izrezljane podobe, na visokem koru so lepo prepevali in orglali. V temnikastem prostoru je dišalo po prijetnih kadilih. Če gori cerkev, bo zdaj vseh teh lepot konec, sem si na tihem mislil in postalo mi je žal velike zgradbe. Takoj ko je v vasi začelo goreti, so v cerkvi začeli zvoniti, najprej z enim, samim zvonom, pozneje ko se je požar širil in zajel tudi samo cerkev, so zvonili z vsemi zvonovi, ki so žalostno peli, ko da bi se poslavljali od tega sveta.

Cerkve je gorela dolgo in visoko. Njen veličastni požar me je vsega prevzel. Naposled se je goreča streha na zvoniku pričela nagibati na stran, počasi ali nevzdržema, dokler se naposled ni zrušila na zemljo. Velikanski val dima je takrat pokrtil cerkev. Istočasno, ko se je zrušil zvonik, so prenehali zvoniti tudi zvonovi.

Okrog cerkve so druge hiše gorele dalje. Nekatere bajte, ki so bile pod cerkvijo, so pocvetele mimogrede. Ena izmed teh bajt je bila zelo daleč od vasi, pa se je naposled le vnela in pogorela do tal, ker je bila lesena. Pogorela je že tudi gostilna poleg cerkve, kmetija poleg nje, in zdaj je plamen lizal že tudi okrog župnišča.

Blizu cerkve je stala naša šola. Vsa poslopja okrog šole so bila že davno v plamenu, le šola se ni hotela vneti. Na vsak način je kazalo, da bo šola zgorela pred cerkvijo, ker je imela leseno ostrešje in je stala čisto blizu ostalih požganišč. Ko so plameni lizali okrog šole, mi je drgetalo srce. Pričakoval sem s tesnim srcem, da se bo šola zdaj pa zdaj vnela. Toda to se ni hotelo zgoditi.

Bil sem pa prepričan, da bo ogenj požrl šolo, ko je začela goreti cerkev. Cerkvni plamen je bil zelo velik in iz nje-ga so skakali goreči petelini na vse strani. Toda na šolsko streho se ni hotel preseliti noben goreči petelin. Cerkev je že pogorela in njeno pogorišče se je le še kadilo, šola pa je ostala nedotaknjena. Še sem nekoliko upal, da se bo šola vnela od gorečih hiš, ki so stale blizu cerkve. To-da tudi to upanje mi je splavalo po vodi. Okrog šole je bilo dolgo vse v plamenu, včasih so se žareči jeziki že do-tikali šolske strehe, vendar se šola ni hotela vneti. Ko da bi sam hudi duh sedel na šolski strehi, se mi je zdelo. Začel sem se na glas jeziti.

V vasi je začel požar očitno pojemati, le kadilo se je še iz začrnelih pogorišč. Zdaj je bilo že popolnoma jasno, da je vse pogorelo, kar je hotelo pogoreti. Sredi širokega pogorišča je stala nedotaknjena stavba naše šole, zraven pa še nekaj drugih poslopij.

Ob tem pogledu nisem več vzdržal na poseki. Postalo me je strah velike samote sredi planine in od jeze so mi privrele solze iz oči. Nesreča je bila očitna: šola ni hotela zgoreti.

Ne glede na živino sem se tedaj pognal s poseke proti domu pod seboj. Našel sem starše, ki so opazovali požar raz hribček za hišo. Na očetovem in materinem obrazu se je poznala žalost. Onadva sta bila čisto drugače zraščena z vasjo kakor pa jaz.

Ko sem prišel do staršev, sem imel čisto objokane oči, iz katerih so mi vrele debele solze. Mati, ki je to videla, je rekla:

»Vidiš, to je velika nesreča za nas vse skupaj.«

Nato me je začela tešiti, kakor je vedela in znala. Jaz pa sem se skrtil v njene janke in začel krčevito in na ves glas jokati. Med jokom sem ves obupan kričal:

»Oh mati, zakaj ni pogorela šola ...?«

LEVI DEVŽEJ

Pri sosedovih niso imeli matere. Umrta je pred letom dni in je zapustila celo kopo majhnih otrok. Toda to še ni bilo edino zlo: pri sosedovih še nečesa drugega ni bilo, kar je bilo prav tako hudo ali pa še hujše. Tam namreč tudi kruha ni bilo na mizi, ker je bilo sosedovo opeta bajta¹⁰. Njive so rodile nekaj ovsu in ječmena in to krušno so hranili za poletne mesece, kadar je delo postalo trdo in naporno. Pozimi niso mleli žita in niso pekli kruha, ampak so živeli od pečenega krompirja, od kuhane bele repe in pese, kolikor je tega bilo v kleti.

Sosedovi otroci so zategadelj čestokrat prihajali k nam čez polje. Pri nas tudi ni bila bogatija doma, ker smo bili le najemniki, toda taka trdoba, kakor pri sosedovih, pri nas ni bila. Naša mati je bila dobrega srca, sosedove sirote so se ji smilile in je zmerom našla zanje kaj ostankov, kakega sadja ali kos kruha.

Pozimi, kadar je ležal visok sneg, se je vila od soseda do nas globoka gaz. Desno in levo od gazi se je razprostiralo gladko, belo polje, preko njega pa so se pojavile lačne vrane. V tej gazi se je včasih pokazalo pet črnih pik, ki so se od soseda začele pomikati proti naši hiši.

Devžej ali devžek je žep.

¹⁰ Opeta bajta, trda bajta.

Spredaj je migala največja pika, tej pa so sledile vedno manjše pike. Zadnja pika je bila še čisto majhna in jo je bilo komaj opaziti v gazi. Te črne pike so bili sosedovi otroci, ki so šli k nam. Najstarejša pika je bila stara deset let, najmlajša pa komaj tri leta. Tri pike so bili dečki, dve piki pa sta bili deklici. Sosedovi niso radi puščali otrok k nam, ker jim je bilo sitno zadelj njihove revščine. Zato so se otroci naskrivaj odtrgali od hiše, kadar se je le dalo. Včasih se jim je posrečilo, da so neopaženo prišli do nas, včasih pa se je zgodilo, da jih je kdo domačih gredoč zalotil in začel nad otroki vpiti. Kadar črne pikice še niso bile predaleč v gazi, so se zbegale in se začele po malem vračati nazaj proti domu. Kadar pa so bile že daleč v gazi, tedaj se na vpitje, ki je prihajalo od doma, niso več ozirale, ampak so jo začele urno cediti po gazi proti nam. Takrat se je procesija črnih pik navadno pretrgala. Prednje pike, ki so imele daljše noge kakor zadnje, so jo laže cvrle po gazi kakor zadnje pike, ki so imele kratke nožice. Zadnje pikice so zaostajale, padale v sneg, se zopet dvigale vse zasnežene, stokale in vpile za prednjimi pikami, ki so jo cvrle naprej. Včasih se je zgodilo tudi, da je od soseda kdo pritekel po gazi, oče ali gospodinja, pograbil zaostale pikice za vrat in jih odgnal nazaj domov. Takrat se je iz gazi dvigal obupan verk¹¹, ki je bil v zimski pokrajini še obupnejši.

¹¹ vek, jok

Kadar je sosedova procesija črnih pik prišla na naše dvorišče, je obstala sredi njega in se zastrmela v našo hišo. Le kadar so pike pritekale na dvorišče vse zasople, ker so bile od domačih preganjane, tedaj so brez pomisleka planile k hišnim vratom. Drugače pa so se pike vedle, ko da se sramujejo in si ne upajo vstopiti. Sosedovi otroci pa so bili zagoreli v lica, dasiravno jih je zelo zeblo. Zakaj oblečeni so bili nedovoljno in včasih smešno. Nekateri otroci so imeli na sebi stare, dolge očetove sukne, ki so se skoraj vlekale za njimi, fantiči so imeli natak-njene gospodinjske rokavice, deklice pa očetove hlače. Navadno so otroci bili košglavi¹², ali pa so bili nekateri pokriti z velikanskimi kučmami in klobuki, ki so jim bili čez ušesa, da je bilo njihove roznate obraze komaj videti izpod pokrival. Še slabše je bilo z obutvijo. Nekatero pike so bile obute v škornje ali očetove stare cikle, druge so bile v kakih raztrganih opankah, nekatere pike pa so bile celo bose, posebno majhne pikice so navadno bose prigazile do nas. Noge so jim bile rdeče, vse ozeble, toda namesto da bi se te male pike jokale od mraza, so se jim obrazi srečno smehljali.

Tako so sosedovi otroci tiho stali na dvorišču, dokler ni kdo naših prišel ponje iz hiše. To sta bili navadno naša mati in pa naša babica. Ena ali druga, pač tista, ki je procesijo prva zagledala, je stopila čez prag, se približala otrokom, vzela najmanjšega na roke, ga poljubila na

¹² razoglati

mrzla usta in dejala s smehljajem proti drugim, ki so stali v vrsti pred njo:

»No, drobež, ali ste le prišli.«

Potem je vstopila v hišo z najmanjšim otrokom v naročju, medtem ko so ji vsi ostali otroci tiho sledili.

Pri nas smo stanovali v veliki, prostorni dimnici, ki je bila pozimi prijetno topla, ker se je v njej kuhalo za ljudi in za svinje. Tudi poleti se je kuhalo v njej, vendar je bila zato poleti v njej neznosna vročina. Bila je to velika, zelo prostorna soba z lesenimi, stoletja starimi stenami, ki so bile na debelo pokrite s plastjo svetlikastih, strjenih saj. Po stenah so se videli curki strjene smole. Tudi strop je bil ves črn od saj. V ta veliki prostor je kupal dan skozi štiri majhna, zamrežena okenca, zato je bilo v dimnici tudi čez dan vedno mračno. En kot je zavzemala velika, črna peč, velika za dvajset hlebov kruha. Pred pečjo je bil ogromen, štirioglat zid, kakor se je imenovalo odprto ognjišče, na katerem je noč in dan tlel ogenj. Nad zidom se je sklanjal zaokrožen obok enake velikosti, ki se je imenoval klobučnik. Vse je bilo črno in sajasto. Ob isti steni kakor peč in zid, samo v nasprotnem kotu, je bil ogromen zidan kotel za svinjsko kuho. Pod stropom dimnice so se od klobučnika do druge stene vlekale gliste, to je dva sajasta trama, na katerih so se sušila drva in kjer se je vodilo¹³ pozimi svinjsko meso. Podu ta dimnica ni imela nobenega, ampak so bila tla ilovnata ter od stoletij

¹³ Prekajevalo meso. Povojeno je prekajeno meso.

zbita, da so bila trša od opeke. V tretjem kotu je stala velika javorova miza, ki je bila edina bele barve. Za njo je ob dveh stenah stala dolga in široka klop, ki je bila že zakajena. V četrtem kotu je stala nizka postelja, kjer je spala naša babica, poleg nje ob steni pa popolnoma začrnela omara. Tudi ta omara je bila last naše babice. Ta kot je bil nekako babičina last, tu je zimski čas prečepela za kolovratom.

V dimnici je navadno dim ležal do kolena nizko, in kdor ni bil tega vajen, v njej ni mogel vzdržati. Le kadar je bilo zelo ugodno vreme, je dim potegnilo iznad ognjišča v širok dimnik. Domačini smo bili tega dima vajeni in nič nam ni bil nadležen. Babica je celo takrat nemo teno predla, kadar se je kolovrat popolnoma skrila v dim.

Dimnica je bila torej še taka kakor njega dni, pred stoletji, le jasli in svinjskih korit ni bilo več v njej kakor včasih, ko je bila živina navajena po paši priteči v dimnico, kjer jo je čakalo v jaslilih lizanje in so krave potem v dimnici pomolzli. Tudi svinje so dobivale hrano iz korit, ki so stala ob stenah. Takrat so ljudje živeli še skupaj z živaljo.

Tudi pri sosedovih so imeli dimnico, dasi mnogo manjšo in tesnejšo, zato so tudi sosedovi otroci bili navajeni dima in saj. Med našo in sosedovo dimnico je bila razlika še v tem, da je bila sosedova mnogo bolj mrzla od naše, ker pri sosedu niso imeli toliko drv kakor pri nas.

Ko so sosedovi otroci prišli v dimnico, je bilo navadno tako:

Mati se je znašla v dimnici, ako že sama ni prignala otrok vanjo. Sedla je na nizko stolico ob steni in vzela najmlajšega otroka, triletnega Naceja, v naročje, nato pa se je začela z njimi pogovarjati. Večji otroci so obstali sredi dimnice in se ozirali na vse štiri strani. Tako je mati počasi zvedela od otrok vse, kar se je pri sosedovih godilo.

»Ali je nova mama huda?«

»Huda!« so odgovorili otroci na vseh pet ust naenkrat.

»Ali tepe?« je vprašala dalje.

»Tepe!« je spet odgovorilo vseh pet ust hkrati.

»Ali vam daje kruha?« je vprašala mati po kratkem premisleku.

»Kruha ne daje,« so odgovorili otroci, ko da bi odgovorila ena sama usta. Njihova usteca so se pri teh besedah poželjno zamigala.

»Kruha ne, ker ga ni pri hiši,« je menila mati premišljeno, kakor bi hotela novo sosedovo mater zagovarjati. Pri sosedovih je namreč zadnji čas gospodinjala neka sorodnica umrle matere otrok.

»Oče in mati pa skupaj spita v eni postelji,« je tedaj rekla petletna sirota Nanika.

»A tako!« je odgovorila mati, ko da bi je to sploh ne zanimalo, dasiravno je zvedela, kar je hotela zvedeti.

Ta vest je bila za našo hišo tako zanimiva, da je ob njej tudi naša babica za nekaj časa prenehala s prejo.

Včasih je mati vprašala:

»Kaj pa oče delajo?«

»Oče vozijo iz planine,« so odgovorili otroci.

»Oče vozijo iz planine zato, da bodo zaslužili in vam kupili kruha,« je izpopolnila mati. Sosed je pri nas veljal za pridnega človeka. Imel je medlega konjička, s katerim je bil na cesti, dokler mu konj ni poginil.

»Oče vozijo iz planine zato, da nam bodo kupili kruha,« so ponavljali otroci z bleščočimi očmi.

Včasih je zvedela mati na ta način še kaj hujšega. Nekoč je najstarejši sosedov otrok, ki mu je bilo ime Jozelj, dejal naši materi z navdušenim glasom, ko da bi ji pripovedoval kdove kako novico:

»Nocoj je pa krava zvrгла.«

Tedaj je mati molčala.

Nekoč je rekla Nanika:

»Danes smo pa meso jedli, ker je ovca crknila.«

Tudi takrat je mati molčala, iz oči pa so se ji prikradle solze.

Ves ta čas, dokler je naša mati izpraševala, so otroci stali mirno sredi dimnice. Ko je mati potemvečem¹⁴ vse zvedela, kar se je pri sosedovih godilo, se je dvignila, stopila k mizi ter vzela iz nje velik krajec miznika¹⁵ ter odrezala vsakemu otroku velik kos kruha. Pri tem najmlajšega Naceja ni izpustila iz naročja. Otroci so drug za drugim stopali k materi. Preden je otrok vzela kruh v roke, je stisnil obe roki v prošnjo, pogledal materi v oči in dejal:

¹⁴ v glavnem

¹⁵ Miznik, vsakdanji kruh za razliko od stolnika, ki je pšenični kruh.

»Lepo prosim!«

Šele potem je otrok vzela kruh in zopet rekel:

»Bog lonaj!«

Taka je bila takrat šega. Mali Nacej še ni mogel prav dobro govoriti in je dejal najprej: »Lepo plosim!«, potem pa, ko je držal kruh v roki, rekel: »Bolonaj!«

To je napravil tako prisrčno, da se je mati smehljala in so ji prišle solze iz oči.

Kruh je bil vedno prvo darilo, ki so ga dobili pri nas. Včasih pa so otroci bili deležni še česa drugega, kakega toplega jedila, ki je ostalo od naših južin ali česa podobnega. Kadar je bilo vse spravljeno pod streho, takrat so otroci zaživeli, da jih ni bilo mogoče več spoznati. Medtem ko so bili pred jedjo tihi in pohlevni kakor jagnjeta, so začeli kmalu razsajati po dimnici, da je šlo vse navzkriž. To je bil dokaz, da so prihajali k nam resnično lačni.

Sosedovim otrokom se tudi nikoli ni mudilo domov. Vedno smo bili mi, ki smo jih začeli spravljati nazaj. Po navadi so ostajali do noči. Toda zgodilo se je, da otroci niso hoteli domov. Večji so se začeli kisati, mali pa so padli v jok.

»Mama nas bo doma tepla,« so rekali in se kremžili.

Takrat je naša mati vzela v naročje Naceja in poklicala ostale otroke za seboj ter rekla:

»Pojdite za menoj, bom jaz šla z vami domov.«

Tega jim ni bilo treba dvakrat reči. Mati, ki je šla z njimi do doma, je seveda znala preprečiti, da otroci niso

bili tepeni. Zato so otroci našo mater silno vzljubili in so ji rekali: »Teta.« Mi domači otroci smo sčasoma postajali ljubosumni, ker jih je imela skoraj rajši kakor nas. Nekoč smo ji to tudi vrgli v lice. Takrat se je razžalostila, čez nekaj časa pa je rekla:

»Sosedovi otroci so siroteji, ker nimajo matere.«

To je bilo opravičilo za njeno veliko ljubezen.

Pred odhodom je mati otroke zmerom zopet obdarovala. Če ni bilo drugega, je bil dober domač kruh, navadno pa je prišlo na vrsto še kako sadje, suho ali presno, ali pa še kaj boljšega.

Kadar so sosedovi prihajali k nam goli in bos, jih je tudi nekako oblekla v primerne stare cape, zakaj tudi pri nas za obleko ni bilo predobro.

Včasih je potem, ko je že vsak otrok držal v rokah kos kruha, odrezala še en posebno velik kos, ga izročila najstarejšemu otroku in rekla:

»Na, to je pa za vašo mater, da ne bo huda.«

Potem je odrezala še nekoliko manjši kos, ga izročila Naniki in ji rekla:

»Na, to je pa za vašo babico, ki nima zob.«

Pri sosedu so namreč tudi imeli babico, ki je bila še veliko starejša kakor naša in je vedno ležala v dimnici na kupu slame.

Pri teh delitvah, posebno kadar so bili na vrsti orehi in drugo suho sadje, je natlačila otrokom vse žepe, kolikor so jih imeli. Starejši otroci so takrat navadno mnogo bolje odrezali, ker so imeli večje žepe v svojih oblekah.

Včasih pa so nosili tudi jopiče svojega očeta, v katerih so bili žepe skoraj brez dna.

Nekoč je bil mali Nacej v jopiču, ki mu je bil mnogo prevelik. Mati mu je napolnila desni žep do vrha z orehi in suhimi češpljami. Levega žepa pa ni takoj zagledala, ker je bil pod veliko zaplato.

Tedaj je Nacej pokazal na levi žep in zaklical s kislim obrazom in glasom, ki je šel na jok:

»Teta, tu je še en devžej!«

Materin obraz je pokrila blažen smehljaj, nato je Naceju napolnila še ta žep s suhim sadjem.

Drug za drugim so se otročički pobirali iz dimnice. Zunaj se je navadno že delal mrak. Visok sneg je bil podoben kameniti odeji, ki ni imela ne konca ne kraja. Kmalu so se sosedovi otroci pogreznili v globoko gaz, ki je vodila čez polje. Nobenega glasu ni bilo slišati od njih. Zdaj so bile pike še temnejše kakor takrat, ko so prihajale k nam.

PRVO PISMO

»Danes bomo pisali v Celovec,« je rekla mati nekega dne na vsem lepem.

To je pomenilo, da bo treba pisati bratu, ki je pred nekaj tedni odšel v Celovec na gimnazijo. On nam je že enkrat pisal, mi pa mu še nismo odgovorili.

Pisanje je zadelo seveda mene, ki sem hodil v šolo že nekaj let in sem veljal pri hiši menda za najbolj pismenega. Da bi pisal pismo oče, še misliti ni bilo. On ni nikdar hodil v šolo, vendar se je v mladosti sam naučil nekaj pisati in brati. Bral je zelo počasi, zlogoma, ali branje mu je še kar šlo, toda s pisanjem je bilo veliko težavneje. Pri vsaki črki se je zaustavljal, sukal pisalo v rokah in razmišljeval, kako se črka napiše, in ko je črko naposled spravljaj na papir, je sopihal, ko da bi dvigal kdove kako težko breme. Preden pa je napisal celo besedo, mu je raz čelo že tekkel znoj.

Sedaj pa naša mati. Ona je bila hči velikega kmeta in je v zgodnji mladosti hodila v šolo. Takrat pri nas prave šole še ni bilo, ampak je šolarje učil domači mežnar. Bil je baje zelo strog učitelj, hodil je s palico v rokah po razredu. Vsak mesec je morala mati nesti mežnarju dvajsetico za ta pouk. Po enem letu šole ali kaj je naša mati osirotela, umrla ji je namreč mati in potem je bilo njene šole konec. Treba je bilo delati doma, pasti živino in mi-

sliti na vse drugo, le na šolo ne. Mati je vedno vzdihovala, kadar se je spomnila šole:

»Zakaj me niso pustili v šolo do konca? Gotovo bi mi zdaj ne bilo treba tako trpeti, če bi šolo dokončala...«

Toda pisala je mati mnogo bolje kakor oče, posebno dobro pa je znala brati. V zimskih večerih je pred celo družino brala iz Mohorjevih knjig in znala je brati tako dobro, da so nam te povesti vstajale živo pred očmi ter nam je, posebno otrokom, včasih kar sapa zastajala, ko smo jo poslušali.

Meni je pisanje v šoli seveda šlo že precej gladko od rok, vendar mi je spričo materine naloge postalo kar vroče. Nikdar v življenju še nisem pisal kakega pisma in tudi v šoli se kaj takega nismo učili. Zatorej sem se začel kisló držati in se izmotavati, toda mati je odrezala:

»Pisal boš, jaz ti bom pa pomagala!«

Bilo je v nedeljo popoldne, ko smo se torej lotili pisanja tega prvega pisma. Nedeljski popoldnevi so bili v naši hiši že tako polni neke svečanosti in nekega velikega miru. Ta občutek je bil še močnejši, ako je sonce sijalo na našo hišo. Danes pa, ko smo se spravili, da napišemo prvo pismo bratu, ki živi v tujem mestu, je bil ta popoldan naravnost svečan. Jaz sem se nekoliko tesnega srca razkoračil za mizo, ki jo je mati prej dobro pobrisala. Oče je ležal vznak na postelji ob steni. V roki je držal svoj celovški tednik »Mir« in se delal, ko da bi ga bral. V resnici pa je že zadremal od utrujenosti, čeprav je šele komaj legel. Manjša dva bratca sta sedela na klopi

pri peči in strahoma strmela proti mizi, kjer se je lesketala pola belega pisemskega papirja. Sredi mize je čepela steklenica s črnilom, v kateri je tičalo pero. Mati je sedela na klopi ob oknu, nekaj stran od mize, in je po svoji navadi držala roke križem. To navado je imela še od svojih staršev, ki so bili veliki kmetje in so roke vedno tako pestovali, čeprav je bila ona sama zdaj navadna najemnica. Njen obraz je bil svetel, upa poln. Le nekoga ni bilo v sobi, in to je bila naša babica, ki se je bila umaknila v kuhinjo, od koder se je čul njen ropot. Čeprav je bila tudi ona članica naše družine, se je ob posebno svečanih in važnih dogodkih vedno umikala iz kroga družine, ko da bi takih dogodkov ne hotela motiti.

»Zdaj pa začni, moraš lepo napisati, da bo brat vesel...« je rekla mati čez nekaj časa.

Jaz sem medtem že trikrat namočil pero v črnilo in čakal na pisanje. Enkrat mi je s peresa že kanilo, toda v mojo veliko tolažbo mi ni kanilo na papir, ampak na mizo poleg papirja. Mati je vstala, obrisala mizo in vzdihnila:

»Pazi, da ne boš popackal pisma.« Nato je rekla: »Piši,« in začela narekovati:

»Dragi sin...«

Sklonil sem se in napisal ti dve besedi, toda z uspehom nisem bil nič kaj zadovoljen. Napisal sem jih z okornimi črkami ter na vsak način slabše, kakor pa sem navadno pisal. Mati je vstala in pogledala na papir. Tudi ona je zapazila, da sem slabo pisal, zato mi je rekla z očitajočim glasom:

»Malo pa le lepše piši, kaj bo sicer oni v Celovcu rekli...«

Toda tudi moji materi narekovanje ni šlo kdove kako gladko iz ust. Šele čez nekaj časa je nadaljevala:

»Jaz primem pero v svojo desno roko in Ti pišem čez hribe in doline tja v daljno celovško mesto, da bi te naše pismo zdravo in veselo našlo, kakor nas je našlo Tvoje zadnje pismo...«

Meni je roka zelo drgetala, ko sem pisal te lepe materine besede, toda menda ne zaradi njih topline, ampak zato, ker mi je mati med pisanjem strogo gledala na prste. Zato sem za pisanje tega stavka potreboval mnogo več časa, ko pa bi ga potreboval v šoli. Tudi mati je zapazila mojo zamudo, zato je vprašala:

»Ali si že napisal?«

»Že!« sem dahnil na kratko.

»Piši dalje,« je rekla mati in nadaljevala:

»Pri nas doma je vse po starem, samo za Teboj nam je vsem skupaj zelo dolg čas, posebno meni, Tvoji materi. Tudi očetu je dolg čas za Teboj...«

»Tudi meni je dolg čas,« sem se oglasil jaz. Govoril sem po resnici, zakaj tudi mene je bratov odhod tiščal pri srcu, čeprav sva se skoraj vsak dan skregala ali stepla, dokler je bil pri hiši.

»Nama je tudi dolg čas,« sta se tedaj oglasila bratca pri peči.

»Pa napiši to, kar si rekel,« me je tedaj pozvala mati.

Jaz sem hotel koj napisati, kar sem bil prej rekel, toda tega ni bilo tako lahko storiti. Neka tesnoba me je zgrabila pri srcu, da tega, kar sem čutil, niti zase niti za bratca nisem mogel spraviti na papir. Tedaj mi je pomagala mati in je narekovala:

»Tudi nam, Tvojim bratom, je dolg čas za Teboj ...«

Komaj sem te besede spravil na papir, mi je tesnoba že odlegla in pri srcu mi je postalo toplo in prijetno. Mati pa je narekovala dalje:

»Na našem vrhu še sonce sije. Ozimina je že zelena, bavha pa je imela lepega junca. Škoda, da te ni zdaj doma ...«

Jaz sem naglo pisal, ker mi je šlo od srca. Tedaj pa je nenadoma vzrojil oče, ki se je dotlej delal, ko da bi spal:

»Zakaj mu čenčarite take reči? Pišite mu rajši, naj se dobro uči, da ne bomo zaman metali denarja skozi okno ...«

Očetove oči, ki so preletele sobo, so bile dokaz, da je stvar resno vzela. Letna šolnina v denarju je namreč res znašala čez dvesto kron, ki jih je moral oče pridelati z golimi rokami.

Pri očetovih besedah je materin obraz spreletela lahna rdečica. Podoba je bilo, da jo je očetov izbruh zbolel. Toda to je bilo le mimogrede opaziti, oče se je kmalu potopil v dremanje in si obraz pokrival s svojim »Mirom«. Sedaj smo bili sami. Mati je spet narekovala:

»Če Ti kaj rabiš, nam moraš pisati. Ako si lačen, Ti bomo poslali kruha in jabolk. Ali pri vas že kurijo, ker

noči postajajo mrzle? Sedaj Ti moram še pisati, da se moraš dobro učiti, ker Ti bo prav prišlo v življenju in Ti ne bo treba tako trpeti kakor nam drugim. Zato smo Te dali v šolo. Oče tako hočejo in jaz tudi in bratje tudi ...«

Naglo sem pisal in pismo se je bližalo koncu. Tedaj so se nenadoma odprla vrata in v sobo je stopila naša babica. Obstala je sredi sobe, pogledala zdaj mater, zdaj očeta, zdaj mene in nazadnje bratca pri peči ter rekla:

»Napišite še od mene, da ga pustim lepo pozdraviti ...«

Ko je to spregovorila, se je po njenem obrazu razlilo tiho sočutje, in ko je nato odšla iz sobe, je med vrati še rekla:

»Ni lahko tako mlademu po svetu ...«

Ko je odšla, je mati hitro rekla:

»Napiši, da ga tudi babica lepo pozdravljajo ...«

Babica je čakala, dokler smo vsi drugi družinski člani povedali bratu v Celovcu, kar smo mislili, potem je šele ona prišla na vrsto. To je bila njena skromnost, ki nas je grela skoraj četrto stoletja.

Ko je babica odšla nazaj v kuhinjo, je mati hitro rekla:

»Napiši hitro: Tudi babica Te pozdravljajo prav lepo ...«

Ko je bilo že vse to na papirju, se je mati naslonila na steno, kakor da bi se hotela oddahnuti. Jaz sem papir že enkrat obrnil. Medtem ko sem skraja le zelo težko pisal,

mi je proti koncu že kar šlo od rok. Tedaj je mati rekla:

»Ali je še kaj pisati...?«

Pogledala je po sobi, toda nihče ji ni odgovoril, zato je rekla:

»Pa končaj!«

Jaz nisem znal končati, zato je končala ona sama:

»... zdaj pa izročim to pisemce drobni ptičici, da Ti ga bo v svojem kljunčku odnesla z našega vrha v daljno, tuje mesto in Ti ga položila na belo zglavje, kjer Tvoja glavica počiva... Tvoja mati in domači.«

Globoko sem se oddahnil, pismo je bilo torej napisano. Toda zdaj se je zgodilo nekaj strašnega. Ko sem pisal zadnje besede, se je s peresa razlil na beli papir velik madež tinte in pokril skoraj pol vrste pisanja. Strahoma sem vzdihnil. Mati je priskočila, toda ugotovila je lahko le velik madež na papirju.

»Nesrečnež, kaj si pa napravil!« je kriknila nad menoj.

Meni je zastala sapa od strahu, toda pomagati si nisem mogel, pismo je bilo pokvarjeno.

»Napisal bom drugo pismo,« sem se začel proseče izgovarjati.

To je bilo laže reči, kakor pa storiti, zakaj mati je prinesla iz trgovine le en sam kos pisemskega papirja in eno kuverto. Več tega ni bilo pri hiši. Jaz sem izgubil glavo, mati pa ne.

»Kje imaš pivnik?« Res je bil v moji šolski torbi tudi pivnik, zatorej sem hitro skočil ponj in ga začel polagati na pismo. Toda madeža s pivnikom nisem mogel

odpraviti, ker je pivnik tinto še huje razmazal, preden jo je posrkal vase. Zdaj je bil na pismu velik črnkast pečat, ki je vse skazil. Pečat se je razmazal prav tam, kjer je bilo napisano: »...in Ti ga položila na Tvoje belo zglavje...«

Mene je bilo naravnost sram in čisto gotovo mi je od sramu kanila solza iz oči, čeprav se tega danes ne spominjam več. Tudi mati je bila žalostna. Trikrat je vzela pismo v roke in gledala nanj proti oknu. Potem je rekla obupano:

»No, vidi se že, toda nisem verjela, da si ti taka packa... Knjig v svojem življenju ne boš nikoli pisal...«

Sedaj je prišla na vrsto kuverta z naslovom. Mati mi je zabičevala, kako moram paziti, da ne bom naslova pokvaril, ker bi takega pisma pošta gotovo ne sprejela in bi brata v Celovcu moralo pred drugimi biti sram.

Naslov je bil v bratovem pismu in ga je bilo treba le prepisati. To že ni bila taka reč. Zato sem pero zelo skrbno pomočil v tinto in začel pisati z okorno roko, kolikor se je dalo čedno. Mati se je pri tem sklonila k meni in mi narekovala naslov, ki je bil precej zagonečen. Bile so neke številke sob ali oddelkov. Ko sem vse to že imel čisto lepo na papirju, je prišla še zadnja beseda K l a g e n f u r t. To je bilo nemško ime za naš Celovec in bržkone so bratu rekli, da mora napisati nemško ime. Jaz sem že hotel začeti z velikim K, ko je nenadoma zaropotal oče na postelji:

»Nak, nemškega imena pa že ne boš pisal. Celovec napiši ...!«

Jaz sem odstavil pero in pogledal mater. Ta se je zdrznila in potem rekla:

»Saj je vendar vseeno, ali Celovec ali Klagenfurt. Glavno je, da fant pismo dobi. On je že vedel, zakaj nam je moral poslati nemško ime ...«

Naš oče je bil namreč odločen Slovenec, čeprav je bil velik siromak in se nikdar ni vdal Nemcem in njihovemu pritisku. Mati pa je bila iz take hiše, ki je znala korakati, da se ni nikomur zamerila. Bila je krasna mati, toda v teh rečeh je bila popustljiva in mlačna.

Oče je gnal svojo dalje.

»Če je vseeno, potem je vseeno, potem bo veljalo tudi, če napišeš Celovec. Ali nismo enakopravni? Zakaj pa potem plačujemo vsi enake davke? Nikakor ne, Klagenfurt pa že ne boš napisal ...«

Pri teh besedah se je tako razvnel, da se je dvignil na postelji in začel grozeče štrleti proti mizi.

»Če bi pa brat pisma ne dobil ...?« je rahlo podvomila mati.

»Klagenfurt ne boš napisal, pa četudi brat nikdar ne dobi kakega pisma od nas. Zategadelj bo tudi doštudiriral.«

Sedaj je bilo konec prerekanja. Oče je dejal:

»Napiši: Celovec ...«

Ker ni trenil z očmi, sem moral takoj začeti pisati. Pismo je imelo slovenski naslov.

Materin pomislek je bil zelo utemeljen. Takrat se je velikokrat dogajalo, da pošta ni dostavljala pisem, ki so imela slovenske naslove. Toda naš oče se za to ni brigal.

»Če bo le prav prineslo ...?« je še enkrat podvomila mati. Oče pa je že ni več slišal, ker se je zopet zleknil na posteljo in zahrtil.

Nato je vzela pismo v roke in ga še enkrat prebrala. Med branjem je zardevala kakor otrok. Jaz sem jo strahoma gledal, ker sem se bal, da bo zopet našla kako napako. Tega sicer ni bilo, toda zadovoljna s pismom ni bila, ker je bilo ne le popackano, ampak tudi vse polno odtisov mojih zamazanih rok. Nato je šele preganila pismo in ga dala v kuverto s tako svetostjo, ko da bi vanjo polagala kak velik zaklad.

Drugo jutro sem nesel na pošto pismo, s katerim je naš oče začel borbo za naš Celovec.

AJDOVO STRNIŠČE

Kadar žanjejo ajdo in je vreme lepo in sončno, se razlijejo po polju najlepše barve, kar jih premore jesenska narava. Res je, da so polja nekam otožna, ker že vsa poletna rast zamira, toda vsa ta zamišljena otožnost, ki zastira polja, gozdove, hribovje in globače, je tako lepa, da človekovo srce nehote prisluhne čudnim, daljnim mislim. V tem času se preliva v ozračju nešteto prelepih barv – barve orumenelega drevja, rjavih njiv, zelenih smrekovih gozdov, rdečkastih macesnovih in bukovih pobočij bližnjih gora, barve temačnih lok in globač, ki se zlivajo v tisto prečudno, mirno jesensko barvitost, katere skoraj ni mogoče opisati. In koder sejejo jesensko ajdo, se ji pridruži še barva ajdovih zorečih, ali še močnejša, že požetih njiv s svojim temno rdečkastim, skoraj vijoličastim odsevom ter daje vsej jesenski podobi šele tisti pravi, globoko občuteni izraz poslavljajočega se življenja.

Ljudje, ki ne živijo na polju in niso s poljem zvezani, občudujejo jesensko podobo z lastnimi vtisi. Barvitost dežele, svetlikanje barv in lučk skozi sončno motnjavo jih nalahno pretrese in nenadoma se živo spomnijo svoje minljivosti. Vendar ni ta občutek pregrenak, pač pa blažen in lep. Ljudje pa, ki polje obdelujejo in ki jim zemlja, rodovitna ali roda, žge kožo od rojstva do smrti,

doživljajo svetlikanje jesenske narave na svoj način. Njih oči strme sicer v barvitost okolice, toda barv samih ne morejo razločiti že zaradi tega ne, ker jim pred očmi brez presledka trepetajo vsakdanje skrbi. Polje je lepo, če je plodno, če je položno in če je dalo dovolj kruha. Zato ne strmijo po njem s sanjavimi očmi. Vendar tudi njih srca niso gluha za lepoto okolice; za trenutek jo občutijo z vso grenkobo ali z vso sladkobo, kakor jim pač življenje dopušča. Korak se zaustavi, zasenčene oči se zastrmijo v daljavo, nato pa privre iz prsi globok vzdih kot odgovor na trenutek občutene lepote. In že je vse mimo, spet je narava taka, kakor jo občutijo roke in podplati ...

Nekega takega dne sem se bližal naši domači bajti. Bilo je že precej pozno popoldne in sonce se je na zahodu bližalo grebenom Pece. Sence njenega predgorja so se stegovale proti vzhodu. Pod hribom je bila razgrnjena prijazna dolina in sredi nje je ležala vas s cerkvijo. Onstran doline so gorela macesnova in bukova pobočja strmega pogorja. Po poljih so se videli orači in kopači. Ozračje je bilo rumenkasto, polno jesenskih svetlob in senc, migotajočih v medlem sončnem soju. Iz rjavkastih in vijoličastih ajdovih strnišč se je širil čudni, stiskajoči odsev jesenske opustošenosti.

Tedaj sem zapazil pod robom našo osemdesetletno babico, ki je tam sama žela ajdo. Ni me videla in se je neumorno sklanjala k zemlji, se grbila pred žitom in od časa do časa odlagala snop za snopom. Vsa njena po-

doba je bila tako neznatna, tako majčkena in nizka, kakor ajda pred njo. Njen sklonjeni obraz se je skoraj dotikal rdečkastega strnišča. Tudi barva njene obleke se je skladala z barvo zemlje, na kateri je stala.

Čeprav je naša babica nenehoma delala od zore do mraka, odkar sem jo poznal, in ni tega življenja spreminila niti s svojim osmim križem, me ni pogled nanjo nikdar tako zadel, kakor pa zdaj, ko se je tako sama grbila k zemlji na ajdovi njivi sredi rumenkaste, jesenske luči. Skoraj zbolelo me je in zbedel me je neprijeten očitek, če nisem morda tudi jaz kriv, da se mora ta zgarana in izčrpana žena še zdaj truditi na tej trdi, nerodovitni zemlji. To spoznanje me je tako prevzelo, da sem stopil na njivo z namenom, babico spraviti domov. Ona pa je bila tako zaverovana v delo, da me ni slišala, dokler je nisem za njenim hrbtom ogovoril:

»Žanjete, babica!« Nekaj me je držalo v grlu in mi branilo, da nisem mogel takoj izreči, kar sem mislil.

Babica je zadržala srp in se počasi obrnila k meni. Pri tem se je njeno telo komaj vidno zravnalo. Pred seboj sem zagledal njen lep, suhi obraz in dvoje živih, velikih, skoraj še ogljenih oči.

»O, si pa ti!« se je najprej razveselila in šele potem dodala: »Da, ajdo žanjem.«

Barva njenega obraza in njenih rok me je spomnila, da je za njeno slabokrvno telo že premrzlo na odprtem polju. Dasi je bil zrak miren, je iz bližnjega gozda dihal jesenski mraz, ki ga slabi sončni žarki niso mogli več raz-

greti. In še močnejše kakor prej, ko sem jo zdaleč gledal, me je zdaj prevzelo čustvo sokrivde za njeno trdo življenje. Naša babica ni bila moja krvna babica, ker je bila pri hiši le kot mačeha moje matere; toda moji mladosti je darovala toliko tople ljubezni, da sem se v njej prerodil, kakor se v poletju prerodi vigredna rast. Nikoli, pa če bi bil z njo še tako dober, bi ji njene ljubezni ne mogel povrniti in poplačati. Spreletel me je čuden mraz in hitro sem rekel:

»Ah, babica, pustite to, saj vam vendar ne bi bilo treba žeti.«

Toda komaj izgovorjena beseda me je že zapekla pri srcu kot laž. Ali sem ji jaz, ali smo ji mi vsi že kdaj omogočili počitek na stara leta? Ali se ni od zore do mraka trudila pred našimi očmi za suho skorjo kruha? In kakor v zadregi sem se ognil njenih vprašujočih oči in se zagledal v dolino pod nama. Njena barvitost, njeno svetlikanje in njene sence so me še malo prej prevzele; zdaj se mi je pa nenadoma zdelo vse gluho in vsakdanje.

Tudi babica se je okrenila za menoj in se zastrmela v pokrajino, kamor sem strmел jaz. Pri tem se niso njene oči strnile in tudi njen obraz se ni spremenil. Skoraj boljše sem jo skrivaj opazoval. Preveč takih jesenskih dni je že doživela, stoječa vsa znojna sredi razgonov ali vsa mokra in premražena sredi polj, da bi mogla slutiti v vsej, pred seboj razgrnjeni podobi kaj rajsko lepega. Le to se mi je zazdelo, da se je njen pogled narahlo zganil, kakor če bi zagledal nekaj, kar je iskal. Skrivaj sem mu

sledil in res sem zagledal sredi doline v zadnjem soncu se bleščeči pokopališčni zid tam pri cerkvi.

Vsa njena zamaknjenost pa je trajala le nekaj hipov in že se je njeno izsušeno telo spet obrnilo k ajdi, spet je zaškrtal srp skozi steblovje. Takrat nisem več zdržal. Pripustil sem k njej, jo prijel za vele roke in ji skušal izviti srp iz njih.

»Pustite, babica, in pojdite domov, da se ogrejete,« sem rekel skoraj proseče.

Mogoče bi me bila ubogala, če bi jo bile prijele tako raskave, od zemlje razjedene roke, kakršne so bile njene. Ker so se je pa dotaknile tuje, zemlji že odtujene roke, je skozi njene žile zadržal rahel odpor. Svoje izmučene oči je hvaležno uprla vame, hkrati je pa njen obraz pokrili čudovito lep in miren nasmeh; in njena usta so rekla:

»Oh, pusti me, Voranc, saj žanjem letos ajdo zadnjo-bart...«

Izpustil sem njene roke in odšel z njive kakor begunec. Nisem več videl barvite pokrajine niti nisem slišal orača, ki je na sosednji njivi pokal z bičem in zasajal oralo za novo brazdo zimske setve. Mojo dušo je trgalo bridko spoznanje, ki sem se ga bolj bal, kakor pa moja predraga babica...

In to, kar se je zgodilo čez nekaj tednov, me je prepričalo, da je moja babica imela prav...

O PREŽIHOVEM VORANCU IN NJEGOVIH SOLZICAH

Pisatelja Prežihovega Voranca štejemo med naše največje književne ustvarjalce. Sleherni Slovenec, ki se zanima za domačo knjigo, pozna vsaj zbirko njegovih koroških povesti *Samorastniki* in tri romane *Doberdob*, *Požganico* in *Jamnico*. Te knjige se pogosto ponatiskujejo in vselej jih kmalu zmanjka na knjižnem trgu. Zlasti pa je priljubljena njegova edina knjižica za mladino, zbirka črtic *Solzice*, ki je doslej od Prežihovih knjig doživela največ izdaj in bila največ prevajana v tuje jezike. Vsaj v glavnih črtah poznamo tudi pisateljevo življenjsko pot, razpeto med 10. avgustom 1893 in 18. januarjem 1950, ki je gotovo ena najbolj razgibanih in nenavadnih med življenjskimi zgodbami slovenskih književnikov. Vseeno pa ne bo odveč, če si jo ponovno na kratko ogledamo.

Rojstni kraj Lovra Kuharja, kar je pravo ime Prežihovega Voranca, so Kotlje, soseska v neposredni bližini koroškega mesteca Ravne, znanega po veliki tovarni jekla. Voranc (to je domača koroška oblika imena Lovrenc ali Lovro) se je rodil v enem izmed samotnih kmečkih domov, raztresenih po pobočju Uršlje gore in nižjega hribovja, ki obdaja vasico Kotlje, ležečo na dnu prijazne kotline. Svoj rojstni kraj, v katerem je živel vse do prve svetovne vojne, je dvajsetletni Voranc popisal v enem prvih objavljenih spisov takole: »V lepem kraju živim. Kotlu podobna dolina leži stisnjena v planinah, sredi doline je vas s cerkvijo, okrog vasi je nekaj ravnega polja, njiv in travnikov; čez polje se vlečeta dva pasova, bela cesta in struga potoka, ter izginjata v ozki soteski, ki veže kotlino s kraji onstran gorovja. Okrog in okrog se vrstijo hribi, tam na južni

strani dvignjeni v visoko, skalovito pogorje, ki kraljuje nad krajino in ji daje slikovito, romantično lice. Po holmih, brežinah in višinah se dvigajo samotni kmetijski domovi, visoke, strme strehe mogočnih poslopij se vzpenjajo nad sadnim drevjem, beli zidovi se bliskajo nad tratami. Ne vem sicer, kdaj je moja domovina najlepša, ali zjutraj, ko vstaja iz rose in se svetlika v prvih sončnih žarkih, ali zvečer, ko sonce odhaja in nastaja mrak, ali morda v mesečni noči, odeti v tajinstven somrak, zibajoči se v odmevu raznoličnih klicev, jekov in zvokov, ko se vse zdi kot očarano; ampak zavedam se njene krasote in jo ljubim.« Voranc je ostal vse življenje čustveno navezan na ta košček slovenske zemlje. Njegova podoba se nam prikazuje v številnih pisateljevih delih, saj je po večini prikazoval življenje domačega kraja in domačih ljudi. Spomin na ta kraj in te ljudi je bil glavni vir Vorančevega domoljubja, ko je moral dolga leta preživeti v tujini. In ko se je po dolgih letih popotovanj in trpljenja v svetu lahko vrnil v domovino, si je spet izbral za stalno bivališče rojstni kraj.

Otroštvo in mladost Prežihovega Voranca pa nista bili tako praznični, kakor je njegov zanosni opis domačega kraja. Družina ni imela lastnega doma in svoje zemlje, zato so se morali pogosto seliti s kmetije na kmetijo. Sprva je oče služil kruh kot priložnostni gozdni in poljski delavec, kasneje je družina jemala v najem kmetije velikih zemljiških posestnikov, in ko so si končno mogli kupiti krpo lastne zemlje s skromno bajto, je bil Voranc star že dvajset let. V takih razmerah je bilo kaj malo priložnosti za igro in druge otroške norčije. Ker je bil najstarejši otrok, je Voranc še kot čisto majhen deček moral navsezgodaj goniti živino na pašo, v šolskih letih pa je moral prijeti za lažja in kmalu tudi za težja poljska dela. Ko je spremljal očeta na delo v gozd, se je priučil tudi očetovi obrti, tesarstvu.

Za Vorančevo življenje je bila velikega pomena vzgoja, ki jo je dobil doma od svojih staršev. Oče sicer ni nikoli hodil v šolo, vendar je bil zelo bister mož, ki se je v mladosti sam učil brati in pisati, kasneje pa se je izobraževal z lastnimi življenjskimi izkušnjami in rednim branjem koroškega tednika *Mir*. Voranc je sprejel od njega poleg trdnega in neomajno poštenega značaja predvsem ljubezen do vsega slovenskega in narodnostni ponos. To je bilo zelo pomembno v kraju, kamor je močno segal nemški pohlep po slovenski zemlji in kjer je tudi šola služila namenu, prepričati mladino, da bo le z nemškim jezikom kaj dosegla v življenju. Mati je bila narodnostno neprizadeta, saj je bila po davnih prednikih nemškega rodu. Dala pa je Vorancu nekaj, kar je bilo še pomembnejše za njegovo življenje od očetovega slovenskega ponosa. V šolo je hodila le malo časa, zato pa je ohranila vse življenje hotenje, da bi se sama čim bolj izobrazila. Vsak prosti čas je porabila za branje časopisov in knjig. To žejo po znanju je prenašala tudi na svoje otroke in zlasti na Voranca, ki ga je izmed vseh imela najrajši. Bila je tudi odlična pripovedovalka ljudskega izročila in živa kronika hotuljske soseske in bližnje okolice za nekaj rodov nazaj. Ob materinih pripovedih se je oblikoval Vorančev pripovedniški dar, tu je dobil snovi za književno oblikovanje, iz katerih je črpal vse življenje. To je Voranc tudi hvaležno priznaval: »Moja mati je bila z menoj zelo povezana in je bila pravzaprav ustvarjalka mojega literarnega delovanja. Vse storije imam od matere. Če bi nje ne bilo, bi ne bil postal pisatelj.« Tudi vaška šola je imela delež v Vorančevem razvoju.

Vorančev strah pred šolo ni bil tako velik, kakor ga popisuje v nekaterih črticah iz *Solzic*, in je tudi kmalu uplahnel. Šola je bila sicer nemško usmerjena, vendar sta bila dva od učiteljev, ki so učili Voranca v letih obiskovanja vaške šole, slovensko zavedna in sta imela na bistrega učenca velik vpliv.

Voranc se je pridno učil in je bil v šoli med najboljšimi. Eden od slovenskih učiteljev je nagovarjal Vorančevega očeta, naj bi nadarjenega fanta dal v gimnazijo. Oče pa ni mogel pogrešati pomoči v domačem gospodarstvu, za katero je bil Voranc kot najstarejši otrok najbolj primeren, zato je odšel v gimnazijo dve leti mlajši brat. To je bil za nadarjenega fanta hud udarec, vendar njegova vedoželjnost ni uplahnila. Izobraževal se je sam. Bral je vse, kar mu je prišlo pod roke, učil se je iz bratovih šolskih knjig, ko jih ta ni več potreboval, izposojal si je knjige pri učiteljih, pri župniku in kjer je še v skromnih podeželskih razmerah mogel kaj dobiti. Bral je ob prostem času, na paši, pri delu, in zlasti zaradi zadnjega preslišal marsikatero bridko od očeta. Očetovo stališče je bilo jasno: »Ali boš bukve jedel? Mi fretarji moramo delati, delati...« Voranc pa ni odnehal. Ob branju je sčasoma poskušal tudi sam kaj napisati in s šestnajstimi leti poslal prve svoje črtice časopisom – in bile so natisnjene.

Tako se je začela pisateljska pot Lovra Kuharja. Sprva je vzbudil nekoliko pozornosti kot preprost kmečki delavec, ki se ukvarja z literaturo, kmalu pa je zanimanje zanj uplahnilo. Še zmerom je objavljali v časopisih in uspelo mu je izdati tudi knjigo *Povesti* (1925), a priznani literarni kritiki je niso opazili. Zato je sčasoma sploh prenehal objavljati. Ko pa se je po nekaj letih molka leta 1935 spet pojavil s tiskano povestjo *Boj na požiravniku*, sta silna moč in jedrnat izraz, s katerima je orisal življenje in trpljenje koroške bajtarske družine, vzbudila splošno priznanje v slovenski javnosti.

Takrat so se pojavila tudi ugibanja, kdo neki je napisal to povest, ker takrat se je prvič skril za pisateljsko ime Prežihov Voranc. Ime Prežihov si je nadel po domačem imenu pri Prežihu za kmetijo, kjer je bil njegov oče najemnik, ko je za-

čel na seniku pisati svoje prve spise. Odtlej se zanimanje zanj ni poleglo in za svoje pisateljevanje je dobival vse večja priznanja. Njegove knjige so nizale uspeh za uspehom.

Prežihov Voranc pa ni bil samo pisatelj. Z iskrenim prepričanjem se je uvrstil med borce proti zatiranju preprostih delovnih ljudi in za njihovo boljše, človeka vredno življenje. Pot Prežiha komunista in revolucionarja pa ima začetek v njegovem prvem stiku z delavstvom. Osemnajstletni mladenič je želel razširiti svoje obzorje, hkrati pa gmotno pomagati svoji družini, ki se še ni prikopala do lastne zemlje. Odločil se je za pot, na katero se je v tistem času odpravilo mnogo slovenskih delavcev in kmetov, ki jim domovina ni dajala vsakdanjega kruha. Napotil se je v Ameriko. Prišel pa je le do Trsta, kjer so ga odkrili na neki ladji kot slepega potnika. Ker je bil brez denarja, se je vdinjal za razna priložnostna dela in se počasi vračal proti domu. Na poti se je seznanil z delavci in brezposelnimi, spoznal je njihovo bedo, njihove značaje in njihove nazore. To je bil zanj nov svet in začel ga je popisovati v svojih povestih. Vanj pa se ni vključil in tudi misel o nujnosti takšne spremembe sveta, ki bi omogočila dostojno življenje tudi tem bednim ljudem, ga še ni prevzela. Spoznal je sicer, da očetovi nazori o delavstvu niso pravilni. Oče je namreč v delavcih iz bližnje jeklarne in rudnikov videl gospodo, ki se je na kmečkih praznovanjih pojavljala v lepih oblekah in bahala z denarjem, sam pa se je čutil ob njih reveža. Takih misli se je navzel tudi Voranc v mladosti. Stik z resnično bedo delavstva pa je povzročil, da je začel misliti drugače. Po vrnitvi domov mu je le uspelo, da je lahko obiskoval združniška tečaja v Ljubljani in na Dunaju, kjer se je seznanil z osnovami gospodarstva, hkrati pa začel prebirati delavsko časopisje in tudi pisati zanj. Odločilna za Prežihov miselni razvoj pa je bila prva svetovna vojna. Iz avstrijske vojske je pobegnil na italijansko

stran in se v taborišču za vojne ujetnike in begunce seznanil z idejami komunizma. Ko se je po vojni vrnil v domače kraje, je začel vztrajno in dosledno delo za spremembo družbenega reda. Ker so bili v stari Jugoslaviji komunisti preganjani in njihovo politično delo prepovedano, se je po desetih letih delovanja v domovini, ko ga je policija zasledovala, moral umakniti v tujino. Kot član mednarodnega komunističnega gibanja je prepotoval Avstrijo, Nemčijo, Francijo, Norveško in Češko, bil je v Romuniji, Bolgariji, Grčiji in Sovjetski zvezi, pogosto ga je zasledovala policija in često je bil zaprt. Ko se je v svetu začela druga svetovna vojna, se je naskrivaj vrnil v domovino. Tu se je do okupacije posvečal predvsem pisateljskemu delu, potem pa se vključil v narodnoosvobodilno gibanje. Kot ilegalca v Ljubljani ga je zajela belogardistična policija in predala okupatorju. Po več kot dveh letih trpljenja v okupatorskih zaporih in koncentracijskih taboriščih, kjer je enkrat za las ušel smrti, se je težko bolan vrnil v osvobojeno domovino. Tudi zdaj se ni umaknil iz javnega dela. Poleg pisateljevanja je opravljal vrsto pomembnih političnih dolžnosti, vmes pa se je moral vse pogosteje zdraviti v bolnišnicah. Sredi dela in načrtov je po petih letih dokončno omagal.

Solzice se bile njegova zadnja knjiga. Njihov izid je dočakal v bolnišnici. Razveselile so ga zanosne in visoko priznavalne besede, ki mu jih je za uvod napisal pesnik Oton Župančič, čeprav je knjigo zasnoval iz razumljivega odpora do »cicibanstva« v naši mladinski književnosti, do pojava, ki ga je poimenoval po Župančičevi zbirki otroških pesmi. V tej literaturi je glavni junak brezskrbni in često razvajeni meščanski otrok, ki živi v urejenih družinskih razmerah in se sproščeno predaja igri. Prežihova mladost pa je bila drugačna in zavedal se je, da je takšnih otrok, kot je bil on, prezgodaj vpreženih v delo, prekmalu dozorelih in zagrenjenih, bilo vedno veliko, več ka-

kor brezskrbnih meščančkov, in da še dandanes premnogo otrok živi v neurejenih razmerah. Tem je predvsem namenil svoje *Solzice*. Namenil pa jih je tudi drugim otrokom kot pričevanje o drugačnem otroštvu, kakor ga doživljajo sami in kot opomin.

Knjiga *Solzice* pa ni nastala naenkrat. Njeni začetki segajo v zadnje predvojno leto, ko je Prežih živel v Ljubljani, pa ni mogel obiskati svoje ljubljene ožje domovine Koroške in svojih domačih. Iz hrepenenja po domačem kraju in po bližnjih so mu vstajale slike iz mladosti in začel jih je popisovati. Mladostna doživetja in spoznanja so bila sicer vseskozi osrednji vir, iz katerega je črpal snov za svoje pisateljsko delo, s katerim pa je predvsem prikazoval težke razmere, v katerih živi mali slovenski kmet, bajtar in poljski delavec-najemnik, in tako terjal nujno spremembo družbenega reda. Zdaj pa se je pojavila pri Prežihu potreba po zapisovanju mladostnih doživetij brez družbeno vzgojnega namena. Med temi utrinki iz mladosti, ki jih je nekaj vključil v knjigo potopisov *Od Kotelj do Belih vod*, je nastala tudi črtica o zadnjem srečanju z babico (Ajdovo strnišče). Kmalu zatem je nastal najlepši spomin na mater, ki mu ga je v okupirani Ljubljani priklical v zavest vonj šmarnic (*Solzice*) in ki je bil pravi temelj knjige mladinskih črtic. Po vojni je vrsto novih spominov vzbudilo v pisatelju ponovno bivanje v domačem kraju. Ob velikonočnih praznikih in z njimi zvezanih domačih običajih je obudil spomin na otroško grenko doživetje domače revščine (*Tri pisanke*), ob prvem maju, ki se je v svobodni domovini praznoval z velikimi slovesnostmi, se je spomnil prvega doživetja tega delavskega praznika (*Prvi maj*). Pisateljevo zavzeto prizadevanje za priključitev celotne slovenske Koroške k matični domovini je izzvalo spomine na prebujanje lastne narodnostne zavesti (*Dobro jutro in Prvo pismo*). Temu so se pridružili še drugi spomini iz

otročtva, o revščini sosedove družine, ki je bila še večja od Kuharjeve (Levi devžej), o sošolcu rejencu, ki so ga otroci iz ob-
jestnosti žalili (Potolčeni kramoh), in o prvotnem odporu do
šole (Bolečina). Spominom na lastno otroštvo pa je dodal še
dve mladinski zgodbici, ki se tudi dogajata v pisateljevem
okolju, zgodbo o prvem srečanju otrok gozdnega delavca s
socialnimi krivicami (Nagrada) in zgodbo o otrokovem spo-
znanju goljufije iz pohlepa po denarju (Višja matematika).
Tako je nastala knjiga *Solzice*, eno najboljših in najbolj branih
del slovenske mladinske književnosti.

Jože Koruza

Moja knjižnica 2001:

France Bevk: Grivarjevi otroci, Pastirci
Fran Saleški Finžgar: Leta moje mladosti,
Gospod Hudournik
Anton Ingolič: Tajno društvo PGC

Moja knjižnica 2002:

Tone Seliškar: Bratovščina Sinjega galeba
Lois Lowry: Anastazija Krupnik
Prežihov Voranc: Solzice
Carlo Collodi: Ostržek
Eduard Bass: Nepremagljiva enajsterica